

İSLAM TOPLUMUNUN EKONOMİK STRÜKTÜRÜ: ELEŞTİREL BİR DEĞERLENDİRME

Mustafa ACAR^a

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Türkiye

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru: 23 Kasım 2021

Kabul: 05 Ocak 2022

Makale Türü:

Kitap İncelemesi

JEL Sınıflandırma:

B1

B5

Z12

Z13

Anahtar Kavramlar:

Sezai Karakoç,
İslam Toplumu,
Müslüman Dünya,
İslam Toplumunun
Ekonomik Yapısı,
İslam Ekonomisi,
İslam İktisadı

ÖZ

Yakın geçmişte kaybettiğimiz Sezai Karakoç hiç kuşkusuz Türkiye'nin yirminci yüzyılda yetiştirdiği en üretken şair, edebiyat ve düşünce adamlarından biriydi. Özellikle 1960'lı ve 1970'li yıllarda çok sayıda eser vermişti. Bu çalışmada Karakoç'un 1960'lı yılların sonlarında kaleme aldığı İslam Toplumunun Ekonomik Strüktürü adlı eserinin eleştirel bir değerlendirmesi yapılmaktadır. Esas itibarıyla bir kapitalizm ve komünizm eleştirisi olan eserde yazar İslam'ın bunlardan çok daha üstün bir alternatif olduğunu ortaya koymaya çalışmaktadır.

Şairler, sanatçılar ve düşünce insanlarının eserlerini değerlendirirken iki yanıttan birine düşmekten kaçınmalıdır. Yazarın veya eserin siyasi, dini veya ideolojik saiklerle aşırı yüceltilmesi bir aşırılık; buna karşılık eserin üretildiği koşulların göz ardı edilmesi başka bir aşırılıktır. Doğrusu, yazarın çabasının takdir edilmesi, ama eserin eleştirel bir değerlendirmeye tabi tutulmasıdır. İslam Toplumunun Ekonomik Strüktürü, Soğuk Savaşın devam ettiği, "68 Kuşağı"nın Batılı kapitalist rejimlere karşı kitlesel tepkiler gösterdiği, komünizmden umutların henüz kesilmediği, Türkiye'nin komünizm tehlikesine karşı Batılı kapitalist blok içinde kendine yer edinmeye çalıştığı bir dönemde kaleme alınmıştır. Eserin kapitalist ve komünist modellere öykünmek yerine kendi tarihsel birikimimize dayalı İslami bir model geliştirme ana fikri makul bir fikirdir. Ancak eser bu ana fikri temellendirmek için kapitalist ve komünist modeller üzerinden Batı dünyasını olumsuz anlamda aşırı genellemelere tabi tutmakta, indirgemeci bir yaklaşım sergilemektedir. İslam dünyasıyla ilgili olarak ise olumlu aşırı genellemelerle fazlasıyla tozpembe bir tablo çizmektedir. Bu çalışma eserin kritik bir değerlendirmesini yapmakta ve son tahlilde asıl tercihin kapitalizm, komünizm ve İslam arasında değil, devletçi-kumandacı sistem ile serbest piyasa sistem arasında yapılacak bir tercih olduğunu vurgulamaktadır.

<https://doi.org/10.54863/jief.1026192>

^a Sorumlu Yazar: Prof. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, E-posta: acar70@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-7426-6747>

ECONOMIC STRUCTURE OF ISLAMIC SOCIETY: A CRITICAL EVALUATION

Mustafa ACAR^a

Necmettin Erbakan University, Turkey

ARTICLE INFO

Article history:

Received: 23 November 2021

Accepted: 05 January 2022

Article Type:

Book Review

JEL Classification:

B1

B5

Z12

Z13

Keywords:

Sezai Karakoc,
Islamic Society,
Muslim World,
Economic Structure of the
Islamic Society,
Islamic economics

ABSTRACT

Sezai Karakoc is no doubt one of the most prolific poets and thinkers of Turkey. He has authored many works (poems and essays) especially in the 1960s and 1970s. This study critically evaluates his famous work *Islam Toplumunun Ekonomik Strüktürü* [Economic Structure of Islamic Society] written in the late 1960s. The book is essentially a criticism of capitalism and communism. Based on his criticism of these systems, the author tries to show that Islam is a much better alternative. We should abstain from two possible mistakes when evaluating the works of poets, artists, scholars and thinkers: extreme glorification of the author or his/her work based on political, religious or ideological motives; or, going to the other extreme and despising or looking down on them through a retrospective reading by neglecting the social, political and historical conditions in which the work is produced. The right attitude is critically evaluating the work while appreciating the effort of the author. *Economic Structure of Islamic Society* was written during the Cold War where the so-called "the Generation 68" objected capitalist regimes through massive demonstrations, hopes for communism were still alive, and Turkey was trying to find herself a seat in the capitalist bloc. The main idea of the book, i.e., instead of emulating capitalist or communist models, we can develop our own "Islamic" model based on our historical background, is quite acceptable. However, in order to ground this idea, the book very often had recourse to wild generalizations and reductionism depicting a negative portrayal of the West via criticism of capitalism and communism. On the contrary, for the Muslim world it adopts wild generalizations to depict an ultra-positive portrayal. After critically evaluating the book, this article brings forward that the real choice is not between Islam and capitalism or communism, but rather between command system and free market system.

<https://doi.org/tr/10.54863/jief.1026192>

^a **Corresponding Author:** Professor Doctor, Necmettin Erbakan University, E-mail: acar70@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-7426-6747>

To cite this article: Acar, M. (2022). *Economic Structure of Islamic Society: A Critical Evaluation*. *Journal of Islamic Economics and Finance*, 8(1), <https://doi.org/tr/10.54863/jief.1026192>

© IZU International Research Center for Islamic Economics and Finance. All rights reserved.

GİRİŞ

16 Kasım 2021 tarihinde Türk edebiyat ve düşünce dünyasından bir yıldız kaydı; yirminci yüzyılın ikinci yarısında verdiği eserlerle edebiyat ve düşünce alanında saygın bir yer edinmiş değerli aydınlarımızdan, deyim yerindeyse (öldüğü güne kadar) “yaşayan efsanelerden biri” olan Sezai Karakoç, 88 yaşında hayata veda etti. Sadece önemli bir şair değil, aynı zamanda çok sayıda denemenin yazarı değerli bir edebiyat adamı, siyasi alanda da aktivist kişiliğiyle tanınan bir yazar olan Karakoç’un şair, edebiyat ve düşünce dünyamıza katkılarını takdirin bir nişanesi olarak, kendisine yakın geçmişte (24 Eylül 2021) İstanbul Üniversitesi tarafından fahri doktora unvanı verilmişti.¹ “Ustalara Saygı” türü etkinliklerin sadece sinema ve müzik alanıyla sınırlı kalmaması, bu kapsamda usta bir şair, edebiyat ve düşünce adamı olan Sezai Karakoç’un ödüllendirilmesi de takdire değer bir olaydır.

Çeşitli alanlarda verdiği çok sayıda eseriyle Türk şiiri ve edebiyatına büyük katkı yapan önemli isimlerden biri olan Sezai Karakoç’un hayat hikâyesine kısaca bir göz atacak olursak, kendisi 1933 yılında Diyarbakır Ergani’de doğmuş, ilkokulu Ergani’de, Ortaokulu Maraş’ta, liseyi ise Antep’te okumuş, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Maliye Bölümünden 1955 yılında mezun olmuştur. Kısa bir süre Maliye Bakanlığı bünyesinde memur ve ardından bir süre maliye müfettişi olarak çalışmışsa da, memuriyet hayatı uzun sürmemiştir. Sonraki hayatı boyunca, özellikle 1960’lı ve 1970’li yıllarda “Diriliş” kavramı ve bunun ima ettiği anlam dünyası etrafında şiirler ve edebi eserler vermiştir. 1990 yılında Diriliş Partisini kurmuştur; ancak bu parti uzun ömürlü olamamış, kurulduktan 7 yıl sonra kapatılmıştır. 2007 yılında bu defa Yüce Diriliş partisini kuran Karakoç, vefatına kadar söz konusu partinin genel başkanlığını yapmıştır.

Karakoç’un çok yönlü ve üretken kişiliği eserlerine de yansımıştır. Sadece şiir alanında değil, hikâye, düşünce, deneme, inceleme, çeviri, piyes ve günlük yazı

¹ <https://www.istanbul.edu.tr/tr/haber/istanbul-universitesinden-sezai-karakoca-fahri-doktora-takdimi-> Esasen Sezai Karakoç’a fahri doktora verilmesi vesilesiyle kaleme alınmış olan yazının dergiye gönderilmesi hazırlıkları yapılırken, kendisine ödül verilmesinin üzerinden daha iki ay bile geçmeden Karakoç’un öldüğü haberi geldi. Bir şiirindeki kendi deyimiyile “dünya sürgünü” sona eren Karakoç’a Allah’tan rahmet, sevenlerine ve Türk düşünce dünyasına başsağlığı diliyoruz; ruhu şad olsun.

gibi çok çeşitli alanlarda da çok sayıda eser vermiştir. Eserleri arasında şunları saymak mümkündür:

Şiirleri: Şiirler I (Monna Rosa), Şiirler II (Şahdamar/Körfez/Sesler), Şiirler III (Hızlarla Kırk Saat), Şiirler IV (Taha'nın Kitabı/Gül Muştusu), Şiirler V (Zamana Adanmış Sözler), Şiirler VI (Ayinler/Çeşmeler), Şiirler VII (Leyla ile Mecnun), Şiirler VIII (Ateş Danst), Şiirler IX (Alınyazıt Saati). Bu şiirler daha sonra “Gün Doğmadan” adıyla toplu olarak basılmıştır. Özellikle Monna Rosa şiiri gençlik yıllarında çoğumuzun çok etkilenip ezberlemeye çalıştığı, hâlâ bazı dizelerini zaman zaman terennüm ettiğimiz, son derece duygusal, romantik, harikulâde bir şiirdir.

Eskilerin tabiriyle “velûd” (üretken, kalemi kıvrak) bir yazar olan Karakoç, Edebiyat Yazıları I, II ve III başlığıyla derlenen denemeleri ve Yunus Emre, Mehmet Akif ve Mevlâna ile ilgili incelemelerinin yanı sıra, düşünce içerikli çok sayıda eser de kaleme almıştır: Ruhun Dirilişi, Çağ ve İlham I-II-III-IV, İslam, İslam'ın Dirilişi, İslam Toplumunun Ekonomik Strüktürü, Dirilişin Çevresinde, Diriliş Neslinin Amentüsü, İnsanlığın Dirilişi, Yitik Cennet, Gündönümü, Diriliş Muştusu, Düşünceler I-II, Fizikötesi Açısından Ufuklar ve Daha Ötesi I-II-III, Yapıttaşları ve Kaderimizin Çağrısı I-II, Varolma Savaşı, Çağdaş Batı Düşüncesinden, Samanyolunda Ziyafet.

Eserlerinin pek çoğunun adının da ima ettiği üzere, Sezai Karakoç'un düşünce dünyasının anahtar kelimesi diriliştir. Denebilir ki, Karakoç'un bütün düşüncesi, argümanları, gayesi, vizyonu, muhayyilesi ve gelecek hayalleri diriliş kavramı etrafında şekillenmektedir. Diriliş onun muhayyilesinde hayatın bütün veçhelerini kapsayan geniş, derinlikli, çok boyutlu ve tılsımlı bir kavramdır. Diriliş halkaları giderek genişleyen halkalardır: ruhun dirilişi, neslin dirilişi, milletin dirilişi, İslam'ın dirilişi, ümmetin dirilişi, medeniyetin dirilişi ve nihayet en geniş halka olarak da, insanlığın dirilişi. Diriliş kavramının merkezi konumu Karakoç'un düşünce dünyası ve edebi kişiliğiyle de sınırlı kalmamış, eylem adamlığı ve aktivist kişiliğine de yansımıştır. Önce Diriliş Partisi'ni kurmuş (1990), Türkiye'nin çoğulculuğa tahammülü olmayan 28 Şubat koşullarında parti uzun süre yaşama şansı bulamamıştır. Yılmak bilmeyen mücadeleci bir

kişiliğe sahip olan Karakoç Diriliş Partisi'nin kapatılmasından sonra bu defa Yüce Diriliş Partisi'ni kurmuştur (2007).

Dikkatli gözlemcilerin gözünden kaçmayan bir gerçek vardır: Çoğu sanatçı popülarite, şan, şöhret, alkışlanma ve para kazanma kaygısıyla sanatını halka beğendirmeye çalışır, “halk böyle istiyor” diye sağa sola savrulur, estetik ve kaliteden taviz verir. Ama azınlık da olsalar, bazı sanatçılar vardır ki, kendini kimseye beğendirme kaygısı taşımaz; “ben sanatımı kendi içime sinecek biçimde, kaliteden taviz vermeden ortaya koyarım; beğenen beğensin, beğenmeyen almasın” diye düşünür. Sezai Karakoç da bu ikinci kategoriye giren düşünce ve eylem adamlarımızdan biridir. Doğru bildiğini yazar, doğru bildiği eylemi ortaya koyar; popülarite ve şöhret kaygısı yoktur. Nitekim Türkiye'nin siyasi ve toplumsal koşullarında yeterince oy alıp, çoğunluğu sağlayarak iktidara gelme şansını olmadığını bildiği halde, ölünceye kadar Yüce Diriliş Partisi'nin başında siyasi faaliyetini sürdürmüştür.

Karakoç'un ilginç, boyun eğmeyen, yine bir başka şair Tevfik Fikret'in tabiriyle “hak bellediği yolda yalnız giden” bir karakteri vardır. Kimseye eyvallahı yoktur. Kendisine ödül verilecek olur; ya kabul etmez, ya da verilen ödülü almaya gitmez. Söylemiyle, tavrıyla ve lisans haliyle âdeta büyük ozan Nesimi'nin, derin felsefi çağrışımları olan vurucu dizelere sahip “Minnet Eylemem” şiirini terennüm eder gibidir.

Bu makalede Sezai Karakoç'un önemli denemelerinden biri olan İslam Toplumunun Ekonomik Strüktürü adlı eseri değerlendirilmiştir. Öncelikle kitabın içeriği, alt bölümleri ve bu bölümlerde vurgulanan noktalar üzerinde durulmuş, daha sonra eserde işlenen temalarla ilgili eleştirel bir değerlendirme yapılmıştır.

İSLAM TOPLUMUNUN EKONOMİK STRÜKTÜRÜ: İSLÂM'IN KAPİTALİZM VE KOMÜNİZMDEN FARKI

İslam Toplumunun Ekonomik Strüktürü, Sezai Karakoç'un önemli eserlerinden biridir. Kitap Temmuz 1966-Mart 1967 arasında aylık Diriliş dergisinde Mehmet C. Güneş takma adıyla yayımlanmış yazıların bir araya getirilmesinden oluşmuştur. İlk baskısı 1967 yılında yapılmış olan eserin 17. ve

son baskısı 2019 tarihinde Diriliş Yayınları tarafından yapılmıştır. Hacmi küçük ama çağrışımları ve hayalleri büyük olan bu önemli eserin eleştirel değerlendirmesi kapsamında önce İslam Toplumunun Ekonomik Strüktürü'nün temel argümanları üzerinde durulmuş, daha sonra bu argümanlar ve tespitler eleştirel bir süzgeçten geçirilmiştir.

Bu çerçevede İslam Toplumunun Ekonomik Strüktürü esas itibarıyla bir kapitalizm ve komünizm eleştirisi, buna dayalı olarak da İslam'ı daha iyi bir alternatif olarak ortaya koyma denemesidir. Toplam altmış sayfalık küçük bir hacme sahip olan eser, kendi içinde yedi kısa bölümden oluşmaktadır. Her bölümün başına söz konusu bölümün içeriğine ilişkin bir başlığın konmamış olması eserin takibini biraz zorlaştırır da, aşılmaz bir sorun teşkil etmemektedir.

Birinci bölüm, İslam toplumunun iktisadi yapısı hakkında İslam düşüncesinin altın döneminde yazılan klasik eserleri günümüz literatürüne kazandıramamış olduğumuzdan dolayı bugün İslam ülkelerinde öğretilen iktisat ilminin doğrudan doğruya Batı iktisat teorilerinin bir tekrarı olmaktan, iktisadi olayları Batı iktisat varsayımlarıyla inceleme ve yorumlamadan öteye gitmediği tespitiyle başlamaktadır (Karakoç, 2019, s. 7).² Hâlbuki İslam'ın getirdiği iktisadi perspektif Medine'de İslam devletinin kuruluşundan başlayarak bugüne kadar gelmiş İslam toplumuna uygulanmış, iktisadi olaylar akıntısı içine yerleşerek belli başlı bir iktisadi strüktür³ doğurmuştur (s.8). Batı iktisat yapısını ve kavramlarını temel alan bazı düşünür ve yazarlar, kendi iktisadi doktrin eğilimine ve İslam hakkındaki hükmüne göre, İslam iktisat yapısını, liberal veya sosyalist bir yapı gibi görmüş ve göstermişlerdir. Liberal ve kapitalist eğilimli yazarlar İslam'ı liberal veya pre-kapitalist bir iktisadi düzene sahip olarak görürken, Karakoç'un ifadesiyle “İslam düşmanı yazarlar” onu anti-liberal ve pre-komünist bir yapı olarak görmüştür. İslam düşmanı bir sosyalist, İslam'ı kolayca bir derebeylik rejimini, en ileri halinde ise bir burjuva medeniyeti gibi tanıtmış ve tanıtmıştır.

² Çalışma boyunca bundan sonra, yazar belirtilmeden sadece sayfa numarasıyla yapılacak atıflar Karakoç'un 2019 basımı İslam Toplumunun Ekonomik Strüktürü adlı eserindedir. Metin içinde yer yer köşeli parantez içinde verilen bilgiler ve italikler anlaşılabilirliği kolaylaştırmak veya vurgu için bizim tarafımızdan eklenmiştir.

³ Kitabın adında da olduğu gibi, Karakoç'un metin içinde de zaman zaman kullandığı “strüktür” (İngilizcesi: structure) kavramı “yapı” anlamına gelmektedir.

Aksine İslam'dan kendi propagandaları için faydalanmak isteyen sosyalistler ise onu kapitalizme başkaldırmış, tam bilinçlenememiş bir pre-marksist hareket gibi görmüşlerdir. Karakoç'a göre bütün bunlardan çıkan sonuç ve bunların bağlanacağı kaynak şudur: İslam üzerine yazan bütün bu kişiler İslam'ı bağımsız bir hayat ve düzen olarak ele almamışlar, kendi görüşlerinin veya karşı alternatiflerin bir derivasyonu şeklinde görmüşlerdir. Oysa İslam Batı medeniyetinden ayrı bir medeniyet olarak ele alınmadıkça gerçeğine varılamayacak bir realitedir (s. 9-10).

Esasen kitabın ana fikri de bu noktaya ilgilidir: İslam kapitalist veya komünist şablonlarla izah edilemeyecek, kendine özgü bir gerçekliğe sahiptir; liberal-kapitalist ya da sosyalist-Marksist şemalara oturtmadan, İslam toplumunun kendi içyapısına bakılmalı; maddi yapı dışındaki yapılar da dikkate alınmalıdır. İslam ülkeleri Afrika'daki, yine Karakoç'un ifadesiyle "ilkellikten kurtulmaya çalışan" ülkelerle karıştırılmamalıdır; zira İslam ülkeleriyle bu ülkelerin iktisat yapıları arasında tam bir mahiyet farkı vardır; bu ülke gruplarının tarihi kaderleri aynı olmadığı gibi, gelecekte de gelişmeleri bir olmayacaktır. Bir gün gelip "İslam tezi" tam anlamıyla ortaya konursa, İslam'ın savaşının Batı ve komünist ülkelere karşı ve kendine mahsus iktisat düzenini kurmak amaçlı olduğu anlaşılacaktır. Geri kalmış ve gelişmekte olan öbür ülkelerin savaşıysa tamamen Battıya benzemekten ibarettir. İslam ekonomisi kendini yeniden kurar kurmaz, klan ekonomisinden çıkmaya başlayan koloniler için, Batı modelleri kadar ve belki de onlardan daha fazla bir model ve alternatif olabilecektir. İslam'ın teklif ettiği ve İslâm toplumunda gerçekleştirdiği iktisat sistemi otantik anlamıyla ne kapitalist ne de sosyalist bir sistemdir; "İslam iktisat sistemi" adı verilmesi gereken kendine özgü bir sistemdir. Sistemler arasında birtakım benzerlikler bulunması, bunların birbirine indirgenmesi için yeter bir sebep olamaz. Medeniyetler, ahlâklar, hukuklar, inançlar, gelenekler ve iktisat yapıları arasındaki benzerliklere bakıp da ayrılıklara bakmaksızın hemen birini öbürüne irca yoluna gitmek, incelenen vaktanın spesifik yanıtını gözden kaçırmak ve yarı yarıya totolojik bir plana düşmek olur ki, ilmi çalışmanın daha başta temel ilkelerinden ayrılmak ve gerçeğe ulaşma yolunda bir çıkmaza saplanmak sonucunu doğurur (s. 11-13).

Bu bölümün sonunda Karakoç, İslam'ın -öteki her cephesinde olduğu gibi- iktisat alanındaki görüşüyle ilgili olarak dikkat edilmesi gereken ilkeler bağlamında şu tespitleri yapar: Birinci ilke, İslam'ın İslam-dışı sistemlerden farklılığının kabul edilmesi gerektiği; ikincisi, İslam'ın iktisat cephesinin -inanç, ibadet, ahlâk, hukuk, sosyal hayat ve genel dünya görüşü gibi- öbür cephelerinden ayrı ve bağımsız ele alınamayacağı; üçüncüsü ise, İslam ülkelerinin bugünkü durum ve sistemlerine bakılarak İslam'ın iktisat sisteminin bulunamayacağı; bununla birlikte, İslam prensiplerinden çıkacak bir sistemin bugünkü yapıda hâlâ bazı faydalı etkilerinin bulunmadığının da söylenemeyeceğidir. Başlangıç ilkelerinin bu şekilde tespitinden sonra Karakoç, izleyen bölümlerde İslam'ın iktisat görüşünü ve ondan ayrılmayan İslam toplumlarının iktisadi yapısını ana çizgileriyle göstermeye çalışacağını ve bu sistemin İslam'ın öbür cepheleriyle çok karmaşık sıkı bağlar içinde tam bir ahenk halinde insan mutluluğunu sağlayan bir sistem olduğu gerçeğini aydınlatmayı deneyeceğini belirtir (s. 13-15).

İkinci bölüm (s. 16-21), İslam'ın yaşadığımız hayatı ebediliğe göre ayarladığı tespitiyle başlar. Karakoç'a göre ekonomi bu hayatın çerçevesini aşmaz; ancak ebediliğe aday olan insanın çalışması, dünyayı yorumlaması ve kullanmasında önemli bir yeri olmak bakımından dolayı olarak ebedilik problemiyle irtibatlıdır. Bazı Marksist veya kapitalist ekonomistlerin sandığının aksine İslam sadece ekonomik bir doktrin de, sadece bir inanış da değildir; bir ekonomi anlayışı, tutumu ve çerçevesi de olan bir dünya görüşü, yaşayış ve medeniyet tarzıdır.

Kitabın yazılış amacına uygun olarak Karakoç İslam'ın ekonomi anlayışının liberalizmden de, Marksizmden de farklı olduğunu önemle vurgular. Ona göre İslam'ın iktisat anlayışında ne Marksist altyapı teorisi, ne de liberallerin homoekonomikus [kendi çıkarını düşünen, iktisadi insan] modelleri geçerlidir. Bu iki aksiyom da realiteden oldukça uzak bir soyutlamayla elde edilmişlerdir. Ona göre toplum olaylarının altyapısını ekonomi teşkil etmez, insan da sadece bir homoekonomikus olamaz. Bu bağlamda Karakoç -liberalizm ve sosyalizmin sembol isimleri olarak- Adam Smith ve Karl Marks'ı realiteden kopmak ve insanın değişmez karakteristiğini belirlemekten çok, sanki bir romancı gibi, insana doktrinal, tasavvuri bir karakter vermekle eleştirir. Ona göre filozofların

öğretileri ne kadar insanın gözlenmesinden doğarsa doğsun, büyük ölçüde yaratışın dışına çıkmakta [Tanrıyla bağları koparmakta] ve kaçmaktadır. Bu nedenle yaşanma değerleri [hayata geçirilme ihtimalleri] azalmakta, en azından belli bir süre ve belirli şartlarla sınırlı kalmaktadır. İnsanlar bir süre bunlara kapılsa da, sonra birdenbire terk etmektedirler. Liberalizm bu serüveni geçirmiş, kapitalizmin başına bu gelmiştir; sosyalizm ve komünizmin başına da kaçınılmaz şekilde bu gelecektir (s. 16-17).

Karakoç'un bu bölümde vurguladığı kayda değer bir nokta da, teori-pratik ayrışmasıdır. Ona göre sosyalizm ve liberalizm ne bir ekonomik yapı, ne bir ekonomik sistem, hatta ne de bir ekonomik doktrindir; bunlar esasen birtakım prensipler topluluğudur. Komünizm ve kapitalizm ise, uygulanan ekonomik sistemler, tutturulmaya çalışılan iktisadi yapılardır. Gerçi bu yapılar kendilerini bu prensiplere bağlıyorlarsa da, gerçekte bu yapılarla söz konusu prensipler arasında tam bir uygunluğun bulunması bir yana, arada bir paralellik bile yoktur; aksine tam bir uçurum vardır, hatta çoğu kez tam bir zıtlık bulunmaktadır (s. 19). İslam ise ne kapitalizm ve komünizm gibi donmuş, katı, kısa bir dönem uygulanıp sonra terk edilecek, insan ve toplum enerjisini yutan ve kurutan bir yapı teklif etmiş, ne de liberalizm ve sosyalizm gibi tamamen havada kalan aldattıcı ve oyalayıcı birkaç prensibi söylemekle yetinmiştir. O her çağda ve her türlü gelişmeden sonra da uygulanabilecek ilkeler, doktrin, sistem ve yapı getirmiştir. *İslam ekonomisinin çöküşü ve yoksulluğun gelişi hiçbir zaman içten ve sistem gereği olmamış, hep dıştan gelen saldırıların sonucu olmuştur* (s. 20).

Üçüncü bölüm (22-28), özellikle “istihsal” [üretim] ve “istihlak” [tüketim] olguları üzerinden bir kapitalizm ve komünizm tahlili niteliğindedir. Karakoç'a göre kapitalizm temelde insana değil, ekonomik gelişmeye bakar; teknoloji ve kitlesel üretime dönüktür. Sonuçta kapitalizmin bütün gücü ve isteği üretim ile üretimin kümülatif [birikimli] artışı çevresinde toplanmaktadır. Ancak üretim zamanla tüketim hacmini artırmış, tüketim artışı üretim hacmini büyütmüş, bu iki artış birbirine zorunlu bağlarla bağlanmış ve bu artışların birbirini kovalaması ekonomiyi bir artış fasit dairesine [kısır döngüsüne] sokmuştur (s. 22). Kapitalist ülkeler bir yandan üretim fazlasına pazar bulmak için az gelişmiş yoksul ülkelere yardım yapmakta, ama bunu yaparken ölçüyü kaçırıp bu ülkelerin gelişerek

karşılarına gelişmiş ülke olarak çıkmastından da çekinmektedirler. Oysa bu ülkeleri sürekli proleter ülkeler olarak görmek ve tutmak tarihin gelişimini kabul etmemek olur; zira geri kalmış denilen ülkelerin birçoğu eski medeniyet ülkeleridir ve gün geçtikçe uyanmaktadır. Buna bir de komünist blokun rakipliği eklenince, kapitalizmin aradığı “mutlu denge”nin kurulması imkânsızlaşmaktadır (s. 24).

Komünizmin buhranı ise bunun tam tersi bir çizgide, ama benzer bir yol izlemektedir. Komünizm başlangıçta kapitalizmin sebep olduğu dağıtım [bölüşüm, gelir dağılımı] eşitsizliğinin yol açtığı *tüketim yetersizliği*ne tepki olarak doğmuştur. Yani teoride bütün dikkat ekonominin tüketim kesiminde toplanmıştır. Fakat komünist toplumlarda gerek kapitalist ülkelerle yarışmak ve gerekse tüketimi karşılamak için, dahası bürokrasinin doğurduğu ekonomik başarısızlıkların daha çok ve belirgin bir şekilde tüketime yansması, -rejimin siyasal güvensizliğinin yol açtığı- geleceğe hazırlık gibi iktisadi ve iktisadi olmayan faktörler sonucu bütün dikkat sanayi ve tekniğe, üretime kaymaktadır. Komünist toplumun en büyük ekonomik dramı, kapitalist ülkelerinkinden farklı bir tüketim kavrayış ve anlayışının bulunmamasıdır. Kapitalizmde üretimle tüketim birbirini azdılarak ekonomiyi hızla buhranlar çevresinde döndürürken, komünist ülkelerde ise, üretimle tüketim arasında normal bir ekonomide bulunması gereken asgari bağ da kopmakta; üretim ile tüketim gittikçe birbiriyle ilgisiz, hatta birbirine düşman iki alan haline gelmektedir (s. 24-25). “Birbirine zıt bu iki ekonomik düzen, kendi iç buhranları ve yapı bozukluklarının yanında, birbirlerini dıştan da yıkmaya çalışıyor, birbirlerinin buhranlarını arttırıyor, dünya psikolojisini birbirlerinin aleyhine hazırlıyorlar” (s. 26) derken Karakoç adeta Soğuk Savaş döneminin yalın bir tasvirini yapar gibidir.

Karakoç’a göre tarihi tecrübe göstermiştir ki, ilk çıkış noktalarındaki hedeflerin ve perspektifin aksine, kapitalizm tüketim, komünizm ise üretim ukdeleri [tatmin edilmemiş arzular] yüzünden mutlu bir toplum doğuramamıştır. Kapitalist düzende kişi fazla tüketimle gözü kamaştırılmış, küçük ihtiraslarla gözü bağlanmış bir insan; komünist düzende ise gözü korkutulmuş, sinik ve “hırslılaşma” yaşayan, hakkını bile hırsızlık psikolojisi içinde alan, şahsiyeti ezilmiş bir kişidir.

İzleyen bölümde yeniden ele alınacağı üzere, gerçekçiliği biraz sorgulamaya açık olsa da, Karakoç bu bölümde kapitalizm ve komünizm eleştirilerinin ardından ideal bir İslâm toplumu tasvir etmektedir: İslâm toplumunda üretim ile tüketim kesimleri ne kapitalist düzendeki gibi birbirinin adeta fonksiyonudur; ne de komünist düzendeki gibi birbirinden bıçak kesimi ayrılmış ve kopmuştur. Bir yandan söz konusu iki kesim arasında ekonomik bir bağ kurulurken, öte yandan meta-ekonomik ahlâk ve inanç bağları ve kuruluşları ikisi arasındaki dengeyi sürekli olarak korumaktadır. *Özel mülkiyetin, girişimin ve ölçülü rekabetin* tanınması, devletin birey hayatına yıkıcı bir baskıyla karışmasını önlemekte; *kâr* faktörü ise ekonomik şevki yaşıtmaktadır. Öte yandan *faiz yasağı* emeksiz kazanca bir sınır çekmekte; zekât başlı-başına sosyal bir regülatör [düzenleyici] olarak kapitalizmde beliren sınıflar arası uçurumun oluşumuna engel olmakta; *israf yasağı* tüketime bir dizgin vururken, cihat şuuru ve hayır kavramı üretimi toplum ve bütün insanlığın yararına desteklemektedir. Ekonomi düzeni kendi başına tam buyruk olarak bütün öteki alanları şartlandıracak zapt edilemez bir güç olmamakta; ama bunun aksine, kendine has kanunları ve iş düzeni de büsbütün iptal edilmiş bir hale de gelmemekte; adeta *içten hür, dıştan zapturapt altına alınmış bir alan* olmaktadır (s. 24-25).

Dördüncü bölüm (29-36) esas itibariyle mülkiyet hakları açısından kapitalizm, komünizm ve İslâm'ı kıyaslamaktadır. Kapitalizme göre, mülkiyet mutlak anlamda tek kişiye aittir. Bir kişi bir malı kendi mülkiyetine aldıktan sonra, başkalarının gölgesini bile ondan uzak tutmak ister. Bu düzende “rahm” duygusu yoktur; sonradan yapay olarak katılan acıma yahut merhamet düşüncesi bu yokluğu aldatıcı bir örtüyle gizlemekten başka bir işe yaramamaktadır (s. 29). Kapitalizmin toplumdan ruhça uzaklaşmış, bir bakıma toplum dışı, şu veya bu sebeple topluma hınç duyan, belki enerji taşan, ama bu enerjiyi meşru bir çerçevenin dışında değerlendiren serüvenci kişilerden başladığı da bir gerçektir. Komünizmde ise cehennem bizzat insandır. Değil topluma, tek bir insana bile güven yoktur; ona hiçbir eşya yahut mal bırakılamaz, yani mülkiyet hakları tanınmış değildir. Karakoç’un komünizmde mülkiyet haklarının durumuyla ilgili olarak yaptığı yorum ilginçtir: “Komünizm diliyle mülkiyeti reddederken, kalbiyle mülkiyeti o kadar yüceltiyor ki, tek insanı ona layık ve ona sahip olmaya ehil görmüyor” (s. 30). Kısaca kapitalizmde mülkiyet hakları mutlaklır:

“kapitalizmde bir malı, eşyayı ele geçiren insan o eşyanın bir nevi tanrısı olmuştur; artık o eşya üzerinde başka bir kişinin başka bir gücün hakkı yoktur” (s. 30). Bu mutlak mülkiyet bir *ifrat* ise, komünist düzende mülkiyet haklarının durumu bir *tefrit*dir. Kapitalizmdeki eşya ile insanın durumu, komünizmde tam tersine çevrilmiş, bu defa eşya tanrılaştırken, insan onun kölesi haline getirilmiştir; hiçbir kişi ona tek başına sahip olamamaktadır. Bu nedenle, Karakoç’a göre biri insanın öbürü ise eşyanın tanrılaştırılmasından doğan bu iki ekonomik düzenin insan mutluluğunu sağlamasına elbette imkân yoktur.

İslam’ın insan ve eşya telakkisi ile mülkiyet anlayışı kapitalizmden de komünizmden de tamamen farklıdır. İslam’a göre insanın da, eşyanın da yaratıcısı ve yaşatıcısı Allah’tır; mutlak anlamda insan da, eşya da Allah’a aittir, mülk Allah’ındır. Dolayısıyla insan, mutlak olarak değil, ancak Allah’ın izni ve bağışıyla eşyaya sahip olma hakkını edinmiştir. Bu sebeple insan gerek eşya ve gerekse canlı varlıklarla ilişkisinde Allah’ın çizdiği sınırlar içinde hareket etmek durumundadır. Müslüman mülk edinirken ve mülkünde tasarruf ederken her zaman mülkün asıl sahibini, Allah’ı hatırlamalıdır (s. 32). Mülkiyet hakkı iç-içe daireler halindedir: En geniş daire Allah’ın hakkı olup, mutlak hak O’nundur; sonra strayla insanın, hayvanın, bitkinin ve eşyanın hakkı gelir. Bu haklar ise Yarattıcının hakkına bağlı, O’ndan kaynaklanan haklardır; bu anlamda nispi ve izafidirler. İnsan kendi hakkını kullanırken o hakkın mutlak sahibinin daima bilincinde olmalıdır (s. 33). O halde İslâm toplumunda, ne komünizmdeki gibi tek kişiyi bile mülkiyet hakkına ehil ve lâyük görmemek, yani insana güvensizlik vardır; ne de kapitalizmdeki gibi insana Allah’ı unutturan mutlak mülkiyet hakkı tanınmıştır. İslâm insana bir mülkiyet hakkı tanımıştır ama, bu hakkın üzerinde Allah’ın hakkı bulunmaktadır (s. 34).

Karakoç’un dördüncü bölümün sonunda Adam Smith’in “görünmez el”⁴ öğretisini çağrıştıran şu yorumu dikkat çekicidir: komünizmde birey toplum

⁴ İnsan kendi menfaati peşinde koşarken, “görünmez bir el” tarafından toplum menfaatine de hizmet etmeye yönlendirilir. Başka bir deyişle, bireysel menfaat ile toplumsal menfaat arasında bir çatışma değil, bir uyum söz konusudur. Soframızdaki et ve ekmeği kasabın ve fırıncının diğerkâmlığına değil, onların öz-sevgisine (kendi menfaati için çalışmasına, kendini sevmesine) borçluyuz (Smith 2020 [1776]). Smith maalesef homoekonomikus ve bencillik konusunda

için feda edilmiş, kapitalizmde ise toplum birey için. Sonuçta bu iki düzende toplum da birey de mutsuzluğa sürüklenmiş olmaktadır; zira ferdi feda edilmiş toplumun da, toplumu hesaba katmamış ferdi de mutlu olmasına imkân yoktur. Görünüşte toplum ile bireyin menfaatleri çatışıyorsa da aslında bu iki menfaat uzlaştırılmadan, bağdaştırılmadan, arada bir denge kurulmadan ne kişi, ne de toplum için mutluluk düşünülebilir. İşte İslâm bu dengeyi hedef alarak, bireyi topluma karşı korumak için ona –öbür hakları yanında– mülkiyet hakkını da tanıdığı; buna karşılık toplumu korumak için de, bu hakkı edinmek ve kullanmakta birçok kayıt, şart ve sınırlar koymuştur. İslam toplumunda toplum bireyi ezemez; çünkü miras ve mülkiyet hakkı gerekirse toplumu boykot edebileceği bir asgari gücü bireye sağlamıştır. Ancak helal ve haram ölçüleri, kazancın temelde emeğe dayanması kuralı, faiz yasağı, zekât, israf yasağı ve parayı iş dışında biriktirme yasağı [yatırım yapma mecburiyeti] gibi sınırlar mülkiyet hakkına İslam'ın koyduğu sınırlardır ki, insan bu hakkı kötüye kullanıp toplumu, diğer insanları ve eşyayı ezmesin (s. 35).

Beşinci bölüm (37-42) esas itibariyle bir önceki bölümün devamı niteliğinde olup, İslam'ın tanıdığı mülkiyet ve miras haklarının hikmeti, anlamı ve sınırlarını açıklamaktadır. Bu çerçevede miras hakkı mülkiyet hakkının bir devamından başka bir şey değildir. Müslümanın mülkiyet hakkı kapitalistin mülkiyet hakkından apayrı bir anlam taşımaktadır. Müslüman, mülkü kendisi için değil Allah için elinde bulundurur, malın manevi faydasını maddi faydasından üstün tutar; yani Müslüman için mal ilahi yolda ilerlemek için bir araç, bir imkân ve bir malzemedir. Dolayısıyla bir Müslüman eşyanın verdiği hazdan çok, o eşya ile birlikte gelen ödevleri tam yerine getirerek elde edilecek ebedi hayat sevinci için bu malların sorumluluğunu üzerine almaya razı olur. Bu tasvirin realiteden biraz koptuğunun kendisi de farkında olmalı ki, Karakoç “denilecek ki, bu ideal bir Müslümanın portresidir” notunu düşer; yine de “hayır, bu ideal Müslümanın değil, normal, herhangi bir Müslümanın özelliğidir” deme gereği duyar (s. 38). Böyle Müslümanlar var mı, varsa nerede, yoksa hepsi “iyiler kervanıyla birlikte

sıklıkla haksız eleştirilere hedef olan bir tarihi şahsiyettir. “Önce can, sonra canan” diyen atalarımız da esasen aynı gerçeğe (insanın kendi menfaatini önceliğine) işaret etmektedirler.

atlarına binip gittiler mi?” sorusu, bu bağlamda sorulması gereken yerinde bir sorudur.

Bu bölümün sonuna doğru Karakoç, insanın Allah’ın halifesi ve şahsiyetli bir birim olarak kabul edilmesinin sonucu olarak ona şahsi teşebbüs [kişisel girişim] hakkının tanınmış olduğundan bahisle adeta *serbest piyasa ekonomisinin* tasvirini yapar gibidir: Her insan, İslam düzenini sarsmamak şartıyla, kendi geçimin sağlamak, dünyadaki tasarruf hakkı ve gücünü kullanmak için birtakım çalışmalara hür olarak, serbestçe girişecektir, zira girişim hakkı mülkiyet hakkının dinamiğidir; öldürücü bir rekabet yerine hayırlı bir yarış halinde öbür insanlara en faydalı, en iyi, en sağlam, en güzel, en elverişli, en kullanışlı, eşyayı en ucuza üretmek ve hızlı biçimde piyasaya sürmek, serbestçe kararlar almak, bilgiler edinip yeni buluşlar yapmak bir Müslüman için barış zamanının gereklerindedir. Sözün kısası, Karakoç’un burada üzerinde durduğu *özel mülkiyet, rekabet, serbest girişim, maliyet minimizasyonu, yenilikçilik ve kâr arayışı* esasen bir serbest piyasa ekonomisinin temel unsurlarıdır.

Altıncı bölüm (43-53) İslam’ın bireylere tanıdığı hakların sınırları, başka bir deyişle devletin piyasaya ve bireylerin hayatına müdahalesinin sınırları üzerine odaklanmaktadır. Buna göre İslâm, her ne kadar kişinin çalışma, miras ve özel mülkiyet hakkını tanır da, bu haklar liberal-kapitalist bir ekonomide olduğu gibi sınırsız değildir. Din ve ahlâk kurallarıyla, gereğinde İslâm devletinin karışmasıyla, söz konusu haklar belirli bir disiplin altında tutulur. İslâm devleti [klasik liberallerin öngördüğü, piyasaya müdahale etmeyen, minimal, “gece bekçisi” devletin aksine] pasif bir devlet değildir. Bireylerin temel haklarına dokunmasa da, bu hakların kullanılmasını toplum yararına sınırlandırılabilir, ona yön verebilir... Müslüman tüccar metre veya arşınına, Müslüman bakkal terazisini kullanırken, meleklerin her şeyi olduğu gibi kaydettiğini ve Allah’ın kontrol ettiğini unutmaz. Bunu bilmeyen veya unutanlar varsa, işte o zaman İslâm devleti duruma el koyar, sınırları aşanları durdurur ve cezalandırır. Bununla da yetinmez, *gerektiğinde bir plan dâhilinde bütün ekonomiyi düzenleyebilir* (s. 43).⁵

⁵ Burada açık bir tutarlılık sorunu baş göstermektedir: özel mülkiyet, serbest girişim, bireysel karar ve kâr arayışına saygılı bir liberal devlet ile, gerektiğinde “bütün ekonomiyi bir plan

Altıncı bölümün devamında da yine İslâm ekonomisinin kapitalizm ve komünizmden farkı ortaya konmaya çalışılmaktadır. Daha önce değinilmiş olan özel mülkiyet, serbest girişim, kâr arayışı ve rekabet gibi kurumlar üzerinden, görünüşte liberal ekonomiyi andıran İslâm ekonomisi (s. 44), Karakoç'a göre ruhu itibariyle ondan temelden ve kökten ayrıdır. Bundan sonraysa faiz yasağı, kazancın emeğe dayanması, sermayenin ancak emekle birleşerek çalışırsa meşru olması gibi nedenlerle liberal-kapitalist yapıdan iyice farklılaşır. Komünizm özel sermayeye hiç hak tanımayarak, bir yanıyla birikmiş emek demek olan sermayenin kişiliğinde sonuç olarak emeğe saygısızlık eder, bir nevi emeğin geçmişini inkâr eder. Kapitalizm ise sermayeyi emeğe hâkim kılarak, son halinde ne de olsa emek özelliğinden çıkmış ve para özülüyle dolmuş bir gücü (sermayeyi) emeğe karşı üstün bir duruma getirirken, henüz altın teriyle karışık taze emeğe saygısızlık etmektedir. İslâm ise emeği ön plana alarak, “bayat emek” olan sermayeye ancak taze emeğin refakatinde bulunursa meşruluk tanıtmakla, her ikisinin de hakkını vermektedir.

Yedinci bölüm (s. 54-60), İslam tarihine kronolojik olarak ekonomi açısından bakıldığında İslam ekonomisinin karakterinin ana çizgileriyle görülebileceğini vurgulayarak başlamaktadır. Buna göre Peygamber zamanında İslam ekonomisi kuruluş durumunda olup, ekonomik kastlar kırılmakta, faiz ortadan kalkmakta, zekât buyruğuyla yoksul halk ekonomik verim katına yükseltilmekte, zengin ve sömürücü büyük şehirlerden fakir bölgelere cihat yoluyla adeta bir servet aktını sağlanmaktadır. Hz. Peygamberin kendisiyle beraber Medine'ye hicret etmiş Muhacirlerin ekonomik durumunu düzeltmek için kurulmuş olan “Kardeşlik Ortaklığı”na atıfla, olağanüstü durumlarda, hayat normale dönünceye kadar bu tür kurumlarla toplum ekonomisinin yeniden düzenlenebileceği belirtilmektedir. Bu dönemde Peygamber sahabenin büyük çoğunluğunu cihat için hazır bulundurduğundan bunların geliri daha çok savaş kazançlarıdır. O günün şartları içinde devlet ve cihat iktisadi hayatı büyük ölçüde etkilemekte, ekonomik [gelir] dağılımında sınıflar arasında büyük bir seyyaliyet [hareketlilik] sağlamaktadır. Yeni fethedilen bir ülke veya şehrin ekonomik hayatı felce

dâhilinde düzenleyen,” dolayısıyla merkezi planlamaya dayalı sosyalist-kumandacı bir devleti uzlaştırmak kolay değildir.

uğramamakta, üstelik yeni baştan düzenlenerek daha verimli ve daha adil bir yapıya kavuşturulmaktadır. Devlet görevlileri tarafından toplanıp yeniden dağıtılan zekât gelirleri üzerinden sosyal adalet sağlanmaktadır. Böylece Hz. Peygamber tarafından kanstz bir devrim gerçekleştirilmiş, kıyamete kadar devam edip meşaleleriyle insanlığı aydınlatacak bir yol açılmıştır (s. 55-56).

Hz. Ömer devrinde İslâm toplumunun zenginliği, yeni doğan her çocuğa maaş bağlanacak kadar efsanevi bir çapa ulaşmıştır. Hz. Osman devrindeki olaylar, biraz da *aşırı zenginliğin imkân verdiği* olaylardır. Emevi devri din ve siyaset alanındaki büyük facialara rağmen, arka arkaya gelen fetihlerden dolayı refah ve zenginliklerin arttığı ve eksilmediği bir dönemdir. Abbasiler döneminde İslâm dünyası barış ve sükûnet içinde zenginlik ve refahla dolup taşmıştır. Bugünkü ekonomik buhranların hiçbirine o dönemde rastlanmaz; ihtilaller ve darbeler bile dar siyasi alanlarda kalır ve halkın ekonomik düzeni pek bozulmaz. Ticaret, sanayi ve ziraat altın bir tertip [ideal bir düzen] içindedir; çarşılar dolu, sanatlar ince, eşya kaliteli, fiyatlar istikrarlı, sınıflar arasındaki denge tamdır (s. 57). Osmanlılar dönemi, başlangıçta yine fetihlerin getirdiği gelirler ve toprağın askerliğe ayarlı olarak düzenlenişiyle yüzlerce yıl parlak bir ekonomik varlık gösterir. Ancak Avrupa'nın Rönesans devrini açıp teknik üstünlüğe geçişinden sonradır ki, İslâm gücünün ağır basma dönemi sona erer. Bundan sonra Batı kapitalizminin sömürüsü başlar, yoksulluk ve sefalet yükselir, sonunda bugünkü din, medeniyet, kültür, politika ahlâk ve ekonomi alanında içinde bulunduğumuz iflas durumuna gelip çatartız (s. 58).

Son olarak eserde kurtuluşun çareleri sıralanır (s. 59-60): *İslâm toplumlarını Batılıların ve komünistlerin elinden kurtaracak kahraman nesil* İslâm toplumunun ekonomisini de yeni baştan düzenlemek ve kurmak zorundadır. Söz konusu nesil ilk önce *Batılı kurumları bit ayıklar gibi ayıklayacaktır*. Sonra *o kurumlara yataklık yapan yerli kurumları da kökten temizleyecektir*. Faizi her türlü görünüşüyle yasak edecek ve zekâtı tam bir sosyal adalet vergisi olarak işletecek ve uygulayacaktır. Bütün İslâm ülkelerinin ekonomisi birbirine açık olacak; bir *İslâm ortak pazarı*, bir İslâm sermaye piyasası, bir kambiyo teşkilatı ve ortak bir *İslâm para birimi* tesis edilecektir. *İslâm ülkeleri ile gayri-Müslim ülkeler arasında tam bir ayrım* yapılacak; her alanda olduğu gibi ekonomik alanda da İslâm ülkeleri

arasında tam bir işbirliği, hatta işbölümü olacaktır. Her ülke ekonominin bir alanında kendi fiziki imkânlarına en uygun, en elverişli, o ülkeyi tam istihdam sınırlarına en yaklaştıracak alanda uzmanlaşacaktır. Bütün bunların gerçekleşebilmesi için de İslâm toplumunun her yönüyle kurulması, çalıştırılması, İslâm idealinin gönüllere yerleşmiş olması, “İslâm gençliği,” “İslâm işçisi” ve “İslâm aydını”nın oluşması, İslâm şuurunun elle tutulurcasına canlı olması şarttır!

KOMÜNİZM, KAPİTALİZM, BATI VE DOĞU: HAYALLER, İDEALLER VE GERÇEKLER

Osmanlı tarihi konusunda öncü ve çığır açıcı çalışmalarıyla tanıdığımız, bu bağlamda Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) tarafından sosyal bilimler ödülüne de layık görülmüş olan, yakın geçmişte kaybettiğimiz değerli ilim adamı Mehmet Genç'in daima akılda tutulması gereken çok veciz bir sözü vardır: “Osmanlıyı severiz, ama hakikati daha çok severiz.” Esasen bu veciz sözde ifadesini bulan ana fikir, yani hakikatin hatırını her şeyden ve herkesten üstün tutmak, bütün ilim adamları, aydınlar ve sanatçıların şiarı olmalıdır. Gerçekten de, her meslek erbabı, ama özellikle de ilim-irfan yoluna baş koymuş insanlar için hakikatin hatırı her şeyden ve herkesten üstün olmalıdır. Aksi takdirde, ustayı eleştirmenin ve bazı şeyleri ondan farklı yapmanın hadsizlik ve saygısızlık kabul edildiği Ortaçağ Lonca teşkilatınınkini andıran bir cendereye kendimizi sıkıştırmış, bütün ilerleme yollarını tıkamış ve mevcut durumumuzu değiştirme imkânlarını kendi ellerimizle yok etmiş oluruz.

Çalışmanın bundan sonraki bölümünde, İslam Toplumunun Ekonomik Strüktürü'nde gördüğümüz tartışmalı, yetersiz ya da kabule şayan olmayan tespit ve argümanlar eleştirel bir perspektiften dile getirilmektedir.

Bu çerçevede söz konusu eserin eleştirel bir gözle değerlendirilmesi yapılırken dikkati çeken başlıca sorunlar şu şekilde özetlenebilir: çoğunlukla soyut tahlillere dayalı olması, idealist ve teorik bir yaklaşım sergilemesi, -Batı hakkında olumsuz, İslâm dünyası hakkında olumlu yönde olmak üzere- yer yer aşırı genellemelere dayalı, indirgemeci bir yaklaşım içinde olması.

Tahliller soyuttur, Battya yneltlen eleştirilerin hangi döneme, hangi ülkeye, hangi kurumlara yönelik olduğu açık değildir. Eser boyunca soyut bir Batı ve o coğrafyada neşvünema bulmuş liberalizm, sosyalizm, kapitalizm ve komünizm eleştirilmektedir. Batının kendi içinde yaşadığı keskin dönüşümler, kırlmalar ve kendi içinde verdiği mücadelelerden, Batının kendine karşı kendi içinden çıkan muhalefet, direniş ve eleştirilerden hiç söz edilmemektedir. Batı tarihine yakından bakıldığında hemen dikkati çeken olgulardan biri, Batılı glerin kendi aralarında yaptıkları savaşlar, çatışmalar ve hegemonya mücadelelerinin Doğu veya İslâm dünyasıyla yaptığından daha fazla olduğudur. Liberalizm ve sosyalizm uzun Batı tarihi içinde nispeten kısa bir geçmişi olan modern dönem ideolojileri, kapitalizm ve komünizm de bu ideolojilere dayalı olarak geliştirilmiş olan sosyo-ekonomik modellerdir. Rönesans ve Reform kırlması Batının kendi içinde yaşadığı, her şeyin anlamının yeni baştan tanımlandığı çok köklü bir kırlmadır. Dahası, Batı icadı ve “sömürü düzeni” olarak lanetlenen kapitalizmin gerek teorik ve gerekse pratikte çok çeşitli, birbirinden farklı versiyonları vardır. Batılı ülkelerin tamamı sömürgeci glerden ibaret değildir. Batının zenginliğini sadece ya da büyük ölçüde sömürüye borçlu olup olmadığı ise, ilerde tekrar değinileceği üzere, büsbütün tartışmalı bir olgudur.

Kitapta İslam toplumu ve ekonomisiyle ilgili olarak yapılan tespitler ise son derece idealist, teorik ve yer yer –hiçbir zaman gerekleşemeyecek olma anlamında- *topik* bir yaklaşım sergilemektedir. Bu geçmişe dönük tespitlere ve geleceğe dönük hayallere bakan biri, tarih boyunca Müslüman dünyada hemen hiçbir ciddi sorun yaşanmadığını, herkesin helal kazançla karntını doyrduğunu, tam adaletin sağlandığını ve İslam toplumunun bireylerinin “mutlu mesut” yaşadığını sanabilir. Oysa düşünce tarihiyle, sosyolojik-toplumsal tarihle, iktisat tarihiyle ve siyasi tarihle yakından ilgilenen herkesin rahatlıkla teslim edeceği üzere, aynen Batının tarihi gibi, İslam tarihi de güllük-gülistanlık değildir. Refahın ve barişin görece egemen olduğu devirler olduğu gibi, savaşın, i çatışmaların, isyanların ve yoksulluğun egemen olduğu dönemler de az değildir. Örneğin Karakoç’un bir cümleyle “aşırı zenginleşme”ye mal ettiği Hz. Osman dönemi olayları (s. 57) hiç de böyle basit bir genellemeyle geiştirilebilir cinsten olaylar değildir. Devlet idaresinde akraba kayırmacılığı ve kavmiyetiliğin yanıştra, gelirlerin toplanma ve dağıtılma ve ganimetlerin paylaşılma şekli

konusunda ciddi sıkıntılar mevcuttur. Benzer şekilde, Hz. Peygamberin hemen ardından görev yapan, sonraki nesillerin “Saadet Asrı” dediği ideal İslam döneminin meşhur dört halifesinden üçünün (Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali) iç gerilimlerin eseri olarak şehit edilmiş olması görmezden gelinemeyecek bir hadisedir. Yine Hz. Osman dönemi ve hemen sonrasında sahabelerin birbirine kılıç çekmesi (Cemel Vakası, Sıffin Savaşı), Hz. Ali-Muaviye çatışması, Emeviler döneminde hilafetin fiilen -iktidarın babadan oğula geçtiği- saltanata dönüşmesi, Kerbelâ faciası ve Hz. Hüseyin ve arkadaşlarının şehit edilmesi, halka yapılan zulümlerin Emevi liderler tarafından “kader böyleymiş” maskesiyle meşrulaştırılması, Abbasiler döneminde resmi mezhebi benimsemeyenlere yaşatılan, “mihne” denen eziyet ve baskılar da kolayca görmezden gelinemeyecek olgulardır. Esasen Kur’an’ın “mahlûk” olup olmadığı, imanın “artıp eksilmeye konu olup olmadığı” ve başımıza gelecek her şeyin daha önceden yazılıp yazılmadığı vb. gibi, ilk bakışta tamamen itikadî-teorik gibi görünen tartışmaların hemen hepsi İslam toplumunun o günkü siyasi çatışmaları ve iktisadi sorunlarıyla doğrudan veya dolaylı olarak irtibatlıdır (Acar, 2016, 2019). Başta Celali isyanları ve tımar sisteminin zamanla iltizam sistemine dönüşmesi olmak üzere, güvenlik, kurumsal yozlaşma ve aşırı vergilerden kaynaklı benzer sıkıntılı durumlar Osmanlı döneminde de yaşanmıştır.⁶

Ayrıca Müslüman devletler sadece Batılılar ve Hristiyanlarla çarpışmamış, kendi aralarında da çarpışmışlardır. Osmanlı-İran savaşları, Osmanlı-Memluk savaşları, İran-İrak savaşları, Afganistan-Pakistan ve Orta Asya coğrafyasında aynı dine mensup farklı milletler, aşiretler ve mezhepler arasında çok sayıda çatışma yaşanmıştır. Bu noktanın isabetle altını çizen Starr (2019) İslam dünyasındaki başarılarından bahsederken tozpembe bir resim çizmemek gerektiğini, Orta Asya coğrafyasında bir yandan bütün o ilerleme ve tekâmül yaşanırken bir yandan da kanlı savaşların devam ettiğini belirtmektedir. *Batılı güçler gelene kadar İslam dünyası güllük gülistanlıktı* kabilinden, “insanın tabiatına ve tarihin ruhuna mugayir değerlendirmeler yapmayan Starr, esasen Afganistan’ın bir medeniyetler cümbüşü olduğunu ve hemen her hanedanın veya aşiretin birbirini öldürmeye

⁶ İslam tarihinin genel bir özeti ve tartışmalı bazı meseleleri konusunda, örneğin bkz. Apak (2019 ve 2020).

hazır olsa da, önceki medeniyet ve dinlerin mirasını reddetmediğini” vurgulamaktadır (İnanç, 2021: 48).⁷ Benzer şekilde, Gazneli Mahmut dönemindeki bütün müverrihler Hindistan seferini İslam dinini yaymak için yapılmış gibi göstermekte, Türkiye’de bile tarih kitaplarında Gazneli Mahmut’tan bir nevi mücahit gibi söz edilmektedir. Oysa Beyhaki Gazneli Mahmut’un ülkenin bütün refahını yok ettiğinden ve Hinduları “çöldeki kum tanecikleri gibi etrafa saçılacak kadar dağıttığından” söz etmektedir (İnanç, 2021: 49).

Kısaca İslam dünyası ve Müslüman toplumların tarihi çatışmalardan ve sorunlardan azade, güllük gülistanlık bir tarih değildir. Bunları görmezden gelerek sanki Müslüman toplumlar tarih boyunca İslam’a sınıksız sarılmışlar, bütün ekonomik sorunlarını çözmüş ve refah içinde yaşamışlar gibi bir tablo çizmek gerçekçi değildir, doğru da değildir. Böylesi ideal-soyut tahliller yerine daha gerçekçi, yaşanmış tarihi vakaları ve kıtılmaları da dikkate alan ve sorunlarla yüzleşen tahliller yapılması ve ayakları yere basan modeller geliştirilmesi gerekir.

Daha önemli bir husus, temel hak ve hürriyetler, hukukun üstünlüğü, adalet, düşük vergiler, istikrar, dürüstlük, ekonomik özgürlükler, serbest ticaret vb. gibi İslam’ın temel kaynaklarında izleri sürülebilecek olan değerlerin hayata geçirilme düzeyi açısından bugün gayri-Müslim Batılı ülkelerin ne yazık ki İslam ülkelerinden çok daha önde oldukları gerçeğidir. Nitekim Rehman ve Askari (2010) “Economic Islamicity Index” (İktisadi İslamilik Endeksi) adlı öncü çalışmalarıyla bu acı gerçeği ölçülebilir objektif kriterlerle ortaya koymuşlardır. Bu araştırmayı İslami finans boyutu da ekleyerek daha da geliştirip güncelleyen Kanbir ve Dikkaya’nın (2021) geliştirdiği “Islamic Development Index” (İslami Gelişme Endeksi) esas alınarak yapılan araştırmaların sonuçları da yine İslami değerlerin hayata geçirilme düzeyi bakımından İslam ülkelerinin Batılı ülkelerin epey gerisinde olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla “İslami model ve İslam toplumları iyidir, Batılı modeller ve Batı toplumu kötüdür” şeklinde bir aşırı genelleme son derece yüzeysel ve gerçeklerden kopuk bir genellemedir.

⁷ İslam dünyasının bilim, teknik ve düşüncede Batıya kıyasla geride olmasının değil, aksine bir zamanlar daha ilerde olmasının sebepleri konusunda bkz. Starr (2019).

Yine bu bağlamda hiç de ikna edici olmayan bir iddia da, İslam ekonomisinin çöküşü ve yoksulluğun gelişinin “hiçbir zaman içten ve sistem gereği olmadığı, hep dıştan gelen saldırıların sonucu olduğu” iddiasıdır (s. 20). İslam dünyasının geri kalmayı, ekonomisinin çöküşü ya da arzu edilen atılımları yapamamasında sömürgeciliğin, işgallerin ve dışardan kaynaklı saldırıların belirli bir rolü olduğuna kuşku yoktur. Ancak sadece dış faktörlere vurgu yapıp içerden kaynaklı sorunlara değinmemek resmin bir yüzünü görmemek demektir. Bu çerçevede İslam medeniyetinin yükselişine zemin hazırlayan özgürlük, çoğulculuk, çeşitliliğe saygı, farklılıklara tahammül, kucaklayıcılık, gayri-Müslim azınlıkların temel haklarını garanti etme ve onlarla bir arada yaşama, nihayet ilmi araştırma ve felsefi tartışmalara açıklıkla karakterize edilebilecek özgürlükçü sistemin zamanla devam ettirilememesi, bunun zihniyet planındaki izdüşümü olan özgür iradeci, yorumcu ve akılcı zihniyetin zamanla terk edilerek kadercı, lafızcı ve nakilci zihniyetin benimsenmesi, kurumların yozlaşması, değişime direnme ve içe kapanmanın da bu süreçte önemli bir rolü vardır (Acar, 2019).⁸

Kapitalizmin de komünizmin de İslam dünyasının derdine deva olmayacağı, dolayısıyla bizim kendi dini, kültürel ve sosyolojik dinamiklerimize dayalı kendi modelimizi geliştirmemiz gerektiği, bunun için ihtiyaç duyduğumuz malzemenin de kendi tarihsel birikimimizde bulunabileceği tespiti yerinde bir tespittir, buna bir itirazımız olamaz. Ancak bu tespitin altını doldururken kapitalizm ve komünizm hakkında aşırı genellemeler ve Batıyla ilgili indirgemeci yaklaşımlardan da olabildiğince uzak durmak gerekir. Ayrıca, İslam'ın evrensel bir din olduğunu unutup, evrensel ve küresel dinamiklere tamamen sırt çevirerek yerel model geliştirme çabalarının başarısızlıkla sonuçlanma ihtimalinin bir hayli yüksek olduğu da akılda tutulmalıdır.

Bu bağlamda ortada ne homojen, tek tip, Avrupa ve Amerika'nın her yerinde aynı, yeknesak yahut bir örnek, tek bir Batı vardır, ne de böyle bir kapitalizm. Örneğin Anglo-Sakson gelenek, laiklik vb. öteki birçok konuda olduğu gibi,

⁸ Ulusların yükselişi ve düşüşünde, güç ve zenginlik yaratmada, dış güçlerin saldırıları veya coğrafya, din, kültür, iklim vb. öteki faktörlerden ziyade adem-i merkezîyetçi, kapsayıcı ve kucaklayıcı kurumların önemi konusunda daha ayrıntılı ve kayda değer bir analiz için, bkz. Acemoğlu ve Robinson (2012).

ekonomik modellerin hayata geçirilmesi konusunda da kıta Avrupa'sından epeyce ayrılmaktadır. İskandinav modeli de Akdeniz çevresindeki güney Avrupa'nınkinden oldukça farklı bir modeldir. Esasen tasarruf, yatırım, üretim, dağıtım, tüketim, iktisadi faaliyetlerin organizasyonu ve iktisadi sorunların nasıl çözüleceği ile devletin ekonomideki rolü ve sınırları konusunda her biri farklı reçeteler öneren makro iktisat okullarının (Merkantilizm, Fizyokrasi, Klasik Okul, Neo-Klasik Okul, Avusturya Okulu, Keynesyen Okul, Monetarist Okul, Yeni Klasik Okul, Yeni Keynesyen Okul, Post Keynesyen Okul, Arz Yanlı İktisat Okulu, Kamu Tercihi Teorisi (Anayasal İktisat), Reel Konjonktür Teorisi) sayı bakımından zenginliği bu çeşitliliği ve çok boyutluluğu yansıtmaktadır.⁹

Her ne kadar –SSCB'nin dağılması ve sosyalist sistemin çökmesiyle– bugün için ciddi bir alternatif olmaktan çıkmışsa da, benzer bir durum sosyalizm–komünizm için de söz konusudur. Rusya deneyimi (Leninizm) Çin deneyiminden (Maoizm) farklıdır; yine başka bir sosyalizm versiyonu olan eski Yugoslavya deneyimi (Titoizm) ise her ikisinden de farklıdır. Dahası, 1917 Bolşevik İhtilaliyle Rusya'da iktidara gelen komünizmin Lenin ve Stalin dönemi (1917–1953) uygulamalarıyla 1980'li yıllarda Gorbaçov döneminde uygulanan Glasnost ve Perestroyka deneyimi son derece farklıdır. Benzer şekilde, Mao ölünceye kadar uygulanan, “İleri Büyük Atılım” ve “kültür devrimi” adıyla yapılan, –insan doğası ve iktisadi hayatın gerçekleriyle bağdaşmadığı için milyonlarca insanın açlıktan ölümü gibi insani trajediler de üreten– ve büyük bir fiyaskoyla sonuçlanan Mao komünizmi ile, Xiaopeng öncülüğünde 1978'den itibaren yürürlüğe konan ve ülkeyi adım adım dünyaya ve dış ticarete açarak Çin'i bugün fiilen dışa açık bir kapitalist ekonomi ve ABD'ye kafa tutan bir büyük ekonomik güç haline getiren, kağıt üzerinde hâlâ komünist, ama fiilen ondan çok farklı bir yapı üreten son kırk yıllık deneyim, birbirinden taban tabana farklı deneyimlerdir.¹⁰

⁹ Bu okulların ayrıntılı bir analizi konusunda bkz. Bilgili (2020).

¹⁰ Çin'de Mao dönemi uygulamaları ve Mao sonrası Çin'in nasıl adım adım kapitalist olduğunun kayda değer bir tahlili için, bkz. Coase ve Wang (2015).

Dolayısıyla aynen tek bir liberal-kapitalist sistem varsayımı gibi, dünya genelinde hem teorik ve hem de pratik açıdan tek bir komünist sistemden bahsetmek de aşırı genelleme yapmanın bütün risklerini bünyesinde barındırmaktadır. Bu noktada “Bütün genellemeler yanlıştır, bu bile” paradoksal vecizesini hatırlatmakta yarar vardır.

Bütün bunları söyledikten sonra, İslam dünyasının içinde bulunduğu perişan durumla ilgili endişeleri olan ve ümmetin geleceğini önemseyen bir akademisyen ve araştırmacı olarak altını çizmemiz gerekir ki, bu satırların yazarına göre, asıl tercih “liberalizm ile sosyalizm,” ya da “kapitalizm ile komünizm” arasında bir tercih değildir. Benzer şekilde, asıl tercih “kapitalizm ile komünizm bir yana, İslam bir yana” şeklinde özetlenebilecek, İslam’ı adeta kapitalizm ile komünizmin bire-bir alternatifi bir ekonomik modelmiş gibi sunan bir yaklaşımın dışı vurumu olan, “İslam ile İslam-dışı ideolojiler arasında bir tercih” değildir. İktisadi meseleler, Karakoç’un tabiriyle “ekonomik strüktür” yahut iktisadi yapı veya model bağlamında asıl tercih, “piyasa” ile “kumanda” sistemi arasında bir tercihtir. Ne üretilecek, ne kadar, nasıl, nerede, ne zaman ve kimin için üretilecek gibi temel iktisadi sorulara verilecek cevaba göre, başka bir deyişle tasarruf, yatırım, üretim, dağıtım ve tüketimle ilgili kararların nasıl alınacağı ve iktisadi hayatın nasıl organize edileceği konusunda iktisadi sistemleri esas itibarıyla ikiye ayırmak mümkündür: *piyasacı sistem ve kumandacı sistem*; yahut *serbest piyasa ekonomisi ve devletçi-kumandacı ekonomik sistem*.

Kumanda sistemi devletçidir; merkeziyetçidir; kumandacıdır; temel iktisadi kararların kolektif bir mekanizmayla alınmasını, merkezden planlanmasını öngörür. Piyasa kurumuna güvenmez, bu kararların bireyler tarafından merkezi bir otoriteden bağımsız olarak alınmasının, popüler ifadesiyle “piyasanın kendi haline bırakılmasının” doğru olmadığını, kaos ve kriz yaratacağını, kaynakları israf edeceğini savunur. Bu açıdan bakıldığında bütün versiyonlarıyla sosyalist-komünist sistemler kumandacıdır, devletçidir, himayecidir, merkezden planlamacıdır, kolektivisttir. Dahası, kapitalist sistemin parçası gibi görünen ve karma bir sistemi savunan, bütün versiyonlarıyla Keynesyen modeller de devletçidir, serbest piyasa karşıtıdır.

Buna karşılık, piyasa sistemi yahut serbest piyasa ekonomisi modeli, adı üzerinde piyasacıdır; ademi merkezîyetçidir; serbest ticaretçidir. Temel iktisadi kararların bireysel karar mekanizmasıyla alınmasının, yatırım, üretim, dağıtım ve tüketim faaliyetlerinin fiyat mekanizması yoluyla serbest piyasa tarafından organize edilmesinin daha isabetli olacağını savunur. Klasik model ve bütün versiyonlarıyla onun izinden giden modeller (Klasik, Neo-klasik Okul, Avusturya Okulu, Parasalcılık, Arz Yanlı İktisat, Yeni Klasik/Rasyonel Beklentiler Okulu) piyasacıdır. Klasiklerin meşhur mottosu “bıraktınız yapınlar, bıraktınız geçsinler” esasen devletin piyasaya fazla müdahil olmaması ve temel iktisadi kararları bireylere bırakması gerektiği görüşünü özetleyen bir vecizedir. Her ne kadar “gerektiğinde devlet bütün ekonomiyi düzenler” diyerek Karakoç bir yerde sosyalist merkezden planlama modeline selam gönderir gibi duruyorsa da, esasen İslâm ekonomisinin temel kurumlarını (özel mülkiyet, rekabet, serbest girişim, kâr arayışının meşruiyeti ve bireysel karar mekanizması olarak) sayarken serbest piyasa modelinden farklı bir şey söylememektedir.

Bu çerçevede serbest piyasa ekonomisinin beş temel kurumundan söz edilebilir: özel mülkiyet, tercih ve girişim özgürlüğü, rekabet, serbest ticaret ve sınırlı devlet.¹¹

Özel mülkiyet kişilere emeklerinin karşılığını alma, mülk edinme ve mülkünde serbestçe tasarrufta bulunma imkânı verir. Doğası gereği insanoğlu kendine ait bir şeye gözü gibi bakarken, başkasına ait olan şeylere o kadar önem vermez. Sahibi belli mallar baktımlı, tertipli ve uzun ömürlü olurken, herkese ait olan veya hiç kimseye ait olmayan şeyler (ortak mallar, ya da “orta malları”) baktımsızlığa mahkûm olmaktadır. Özel mülkiyet bu yönüyle nesnelere baktımlı ve uzun ömürlü kılan, kalıcı eserler ortaya koyma motivasyonu sağlayan, bu suretle medeniyeti ortaya çıkartıp geliştiren temel kurumlardan biridir.

Tercih özgürlüğü, tüketicilere paralarının ne kadarını nereye harcayacağı, hangi mal ve hizmetleri tüketeceği konusunda seçim olanağı sağlarken, girişim özgürlüğü üreticilerin, firma sahiplerinin yahut girişimcilerin ellerindeki

¹¹ Serbest piyasa ekonomisi konusunda daha ayrıntılı bir tahlil için bkz. Acar (2021), Roberts (2021b ve 2018), Friedman ve Friedman (2021).

kaynakları nereye yatıracaklarına, neyi ne kadar üretilip kaç paradan satacaklarına kendilerinin karar vermesini sağlar.

Rekabet, piyasaya giriş çıkışların engellenmemesi, üreticilerin fiyat, kalite ve çeşitlilikte yarışmaları demektir. Serbest piyasa ekonomisinde piyasaya girişler devlet tarafından engellenmez, kimseye siyasi kanallarla rant aktarılmı, kamusal imkânlarla kimsenin haksız zenginleşmesini sağlamak yoktur. Bireyci, ademi merkeziyetçi, fiyat mekanizmasına ve arz-talep güçlerine dayalı serbest piyasa sistemi girişimcileri, yenilikçileri, yaratıcıları, çalışkan ve verimli olanları ödüllendirip zengin ederken, kolektivist, devletçi, merkeziyetçi, kumandacı sistemler tanıdıkları, akraba ve yandaşları, seçimlerde iktidar sahiplerine oy verenleri, seçim kampanyalarını finanse edenleri ve siyasi torpili olanları kollayıp zengin etmektedir.

Serbest ticaret, üreticilerin ürettikleri mal ve hizmetleri gerek yurtiçi ve gerekse yurtdışında istedikleri kişilere satabilmeleri imkânı demektir. Piyasacı sistem aynı zamanda serbest ticaretçidir; buna karşılık kumandacı sistem korumacıdır, otarşiye vurgu yapar, kendine yeterliliğin erdemlerinden bahseder, ithalatı yasaklama veya kısıtlama yoluyla yaratılan rantları yine devletten ya da siyasetten torpilli şirketlere aktarır. Tarih boyunca her devirde serbest ticareti savunanlar olduğu kadar korumacılığı savunanlar da olmuş, her iki taraf da kendi görüşünü meşrulaştırmak üzere çok sayıda argüman ileri sürmüştür. Bu bağlamda milli güvenlik, kendine yeterlik, işsizliğin önlenmesi, bebek endüstriler, çevre kirliliği, ödemeler dengesi, anti-damping, çocuk işçiliğinin önlenmesi ve koşulların eşitsizliği korumacılık taraftarlarının ileri sürdüğü başlıca argümanları teşkil eder. Buna karşılık serbest ticaret taraftarları serbest ticaretin hem düşük fiyat, arz bolluğu, yüksek kalite, çeşitlilik ve rekabet gücü üzerinden maddi refah üretme, hem de özgürlük, emeğe saygı, barışı teşvik ve –kariyer imkânları, sağlık, eğitim, iktisadi ve sosyal her açıdan– insanların önlerindeki seçenekleri arttırması sayesinde ahlâki-manevi bakımdan da korumacılıktan üstün olduğunu öne sürmektedirler.¹²

¹² Serbest ticaret ve korumacılık lehindeki ve aleyhindeki argümanlar ile korumacılığın sakıncaları ve serbest ticaretin erdemleri konusunda daha ayrıntılı bir tartışma için bkz. Roberts (2021a), Acar (2018).

Nihayet piyasacı model kolları her yere uzanmayan, piyasaya sürekli müdahale etmeyen, *stırlı bir devlet* öngörür. Adam Smith'in öncülüğünü yaptığı klasik liberal iktisadi öğretilere göre devletin üç temel fonksiyonu vardır (Smith 2020[1776]): güvenlik, adalet, bireylerin gücünü aşır toplumsal faydası büyük olan altyapı yatırımları. Klasiklerin önem verdiği ilkelerden biri de “the best government is the least government” (en iyi devlet, en az [hükmeden] devlettir) mottosunda ifadesini bulan, piyasaya müdahale etmeyen, özgürlükleri garanti edip adaleti ve güvenliği sağlayan, yasaları uygulayan minimal devlettir.

Kapitalist ve komünist sistemlerden hangisinin serbest piyasa sistemiyle daha barışık, ona daha yakın olduğu sorusunun cevabı çok açıktır: kapitalist sistem.¹³ Nitekim 1950'li yıllardan bu yana, en başta Hint alt-kıtasından Müslümanların başlatıp sonraki onyıllarda bütün İslam coğrafyasına, hatta Avrupa ve Amerika kıtasına kadar yayılmış İslam iktisadi çalışmalarının bugüne kadar ortaya koyduğu birikimin kabaca “faizsiz kapitalizm” olarak özetlenebilir olması da bu gerçeğe işaret eder görünmektedir. Koehler (2012), gayet ikna edici bir şekilde, İslam'ın erken dönemindeki uygulamaların serbest piyasa kapitalizmi ile uyumlu uygulamalar olduğunu ortaya koymaktadır. Benzer şekilde Çizakça ve Akyol (2012) da ahlâki boyutu güçlendirilmiş bir kapitalizmin esasen “İslam'ın unutulmuş ekonomik modeli” olduğunu belirtmektedirler.

Yine İslam'ın serbest piyasa ekonomisi ile ne kadar uyumlu bir sistem olduğu Medine pazarına atıfla da ortaya konabilir. Medine pazarının üç önemli özelliği vardır (Özel, 2009): 1) Düz bir alanda kuruludur, 2) Pazarın her köşesi herkese açıktır, herkes pazarın her yerini kullanabilir, 3) Fiyatlar sabitlenmiş değildir. Pazarın düz bir alanda kurulmuş olması herkesin birbirini ve sattığı malları görebilmesi demektir. Bu ise modern zamanlarda “şeffaflık” olarak adlandırılan ilkenin hayata geçirilmesinden başka bir şey değildir. Herkesin ilke olarak pazarın her yerini kullanabilmesi, kimseye daimi olarak tahsis edilmiş bir sabit köşenin olmaması, erken gelenin pazarın istediği yerinde tezgâhını açabilmesi ise tekelciliğin olmamasına işarettir. Pazarın belirli köşeleri kimsenin tekelinde

¹³ Kapitalizmin de kendi içinde bir “devletçi-tekelci,” bir de “serbest piyasacı” versiyonundan söz edilebilir. Bizim kastettiğimiz kimsenin devlet torpiliyle zengin olmaya çalışmadığı, piyasaya girişin engellenmediği, rekabetçi serbest piyasa kapitalizmidir.

değildir; bu hafta başkasının satış yaptığı, satıcılar açısından cazip ve elverişli olan köşe ertesi hafta daha erken geldiğiniz takdirde sizin olabilir.

Üçüncü özellik olan fiyatların sabitlenmemesi yahut dondurulmaması ise serbest piyasa ekonomisinin temel özelliğidir. Serbest piyasa ekonomisinde fiyatların arz ve talep tarafından belirlenmesi ile Hz. Peygamberin “fiyatları Allah belirler” sözünün ima ettiği anlam esasen çok benzerdir: fiyatlar hiç kimsenin kontrolünde değildir; yapay ya da keyfi olarak fiyatlara kişiler veya kurumlar tarafından müdahale edilmemelidir. Fiyatların fazla yükseldiğinden şikâyet edip kendisinden fiyatları dondurmasını talep edenlere cevaben Hz. Muhammed (as), üç gün düşündükten (belli ki vahiy bekledikten) sonra, böyle bir yetkisi olmadığını, fiyatları Allah’ın belirlediğini söylemiş, “içinizden birine böyle bir tasarruftan dolayı borçlu olarak Allah’ın huzuruna varmak istemem” demiştir.¹⁴ Fiyatlara yapay müdahale edilmemesi gerektiği ilkesini, yine Hz. Peygamberin “mülkünü savunurken öldürülen kimse şehittir”¹⁵ sözüyle birlikte değerlendirdiğimiz zaman, İslam’ın serbest piyasa sistemiyle hiçbir uyum sorununun olmadığı, aksine İslam’ın özellikle erken dönem uygulamaları ve temel kaynaklardaki ilkelerle gayet uyumlu bir sistem olduğu ortaya çıkmaktadır.

SONUÇ

Bu çalışmada yakının geçmişte vefat etmiş olan ünlü şair ve yazar Sezai Karakoç’un 1960’lı yılların sonlarında kaleme aldığı, kendi dönemi için önemli, kapitalizm ve komünizm gibi sistemleri eleştirip İslam toplumunun ekonomik yapısının ne olması gerektiğine dair deneme niteliğindeki takdire şayan eseri *İslam Toplumunun Ekonomik Strüktürü* eleştirel bir gözle değerlendirilmiştir.

Sezai Karakoç, Mehmet Akif, Nurettin Topçu, Cemil Meriç, İsmet Özel ve Necip Fazıl Kısakürek gibi, bir kısmı ahirete irtihal etmiş, bir kısmı –bencileyin– ömrünün hazan mevsimini yaşamakta olan aydınları, kendi dönemlerinin ya da

¹⁴ “Şüphesiz ki, fiyatları tayin eden, darlık ve bolluk veren, ıztıklandıran ancak Allah’tır. Ben sizden herhangi birinin malına ve canına yapmış olduğum bir haksızlık sebebiyle o kimsenin hakkını benden ister olduğu halde, Rabbime kavuşmak istemem” (Ebû Davud, Sünen, Kitâbu’l-büyû ve’l-icâra, 3451).

¹⁵ “Kim malı (nı korumak) uğruna öldürülürse şehittir, kim dini uğruna öldürülürse şehittir, kim canı uğruna öldürülürse şehittir, kim ailesi uğruna öldürülürse o da şehittir” (Tirmizi, Cami’u’l-kebir, Kitabu’d-diyât, 1421).

eserlerini verdikleri zamanın sosyo-kültürel, siyasi ve iktisadi şartları içinde ele almak, yetiştikleri ortam ve içinde buldukları kısıtlar çerçevesinde değerlendirmek gerekir.

Bu çerçevede denebilir ki, bugünün kıstaslarıyla ve katı bir şekilde değerlendirilecek olursa Sezai Karakoç'un da, Necip Fazıl Kısakürek'in de, geçmiş dönemlerde yaşayıp eser vermiş birçok değerli aydının da hakkı verilmemiş, anakronik bir yanılıyla kendilerine karşı kadirşinasızlık yapılmış olur.

Tersinden, söz konusu aydınların ve eserlerinin kendi dönemlerinin sosyo-kültürel bağlamından koparılp aşırı yüceltilmesi, ululanması ve söylediklerinin bütün zamanları kapsayan genel geçer hakikatler olarak görülmesi ise realiteden kopulmasına ve gerçekçilikten uzaklaşılmasına yol açar.

Bu nedenle her konuda olduğu gibi aydınlarımızı, şairlerimizi, romancılarımızı, sanatçılarımızı, siyasetçilerimizi ve öteki kıymetlerimizi değerlendirirken ifrat ve tefritten kaçınılmalı; aşırı yüceltmekten de, aşırı küçümsemekten de uzak durmalı; orta yolun yolcusu olmalı ve ayakları yere basan mutedil bir değerlendirmeye tabi tutulmalıyız.

Bu çerçevede Sezai Karakoç, eserlerinin büyük çoğunluğunu 1950'li, 1960'lı ve 1970'li yıllarda vermiş, cesur, kalemi kıvrak, üretken şair, yazar ve düşünürlerimizdendir. "Diriliş" ülküsü uğruna adeta ömrünü vermiş olan Sezai Karakoç, birçok alanda kıymetli eserler vermiş olmakla birlikte şairlik yönü daha ağır basan bir aydındır. Soğuk Savaşın bütün haşmetiyle devam ettiği, Türkiye'nin ise Tek Parti rejiminin sıkıntıları henüz tam olarak aşmadan darbeler ve muhtıralar dönemine girdiği, dahası sosyalist blokun sınırı komşusu bir NATO üyesi olarak uluslararası güçler dengesi içinde kendi yerini bulmaya çalıştığı, sosyalist-komünist sistemin insanlığın önemli bir kesimi için hâlâ umut ışığı olduğu, Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde kapitalist sisteme karşı "68 Kuşağı"nın isyancı hareketlerinde somutlaşan ve dünya çapında ses getiren tepkilerin yükseldiği bir dönemde eserlerinin çoğunu vermiş değerli bir şair, yazar ve ilim adamıdır.

İslam Toplumunun Ekonomik Strüktürü, esas itibariyle bir kapitalizm ve komünizm eleştirisi, İslam toplumunun iktisadi yapısına ilişkin bir alternatif ortaya koyma denemesidir. Sosyalizm, liberalizm ve –söz konusu doktrinlerin uygulamaya konmuş ve ete kemiğe bürünmüş şekilleri diyebileceğimiz– komünizm ve kapitalizmin aşırılıkları ve çıkmazları konusunda gayet yerinde tespitleri vardır. İslam’ın bu iki sistemin aşırılıklarından azade olduğu tespiti de gayet makul, kabul edilebilir bir tespittir. Ancak eserin gerek kapitalizm ve komünizm hakkındaki ve gerekse İslam toplumları ve İslam’ın ekonomik modeli hakkındaki tespitleri ve tahlilleri eleştiriden masun, her devirde geçerli, sorgulanamaz tespit ve tahliller değildir.

Bu çerçevede, söz konusu eserde gerek kapitalizm ve komünizm üzerinden Batıyı eleştirme, gerekse İslam üzerinden Doğuyu yahut Müslüman toplumu değerlendirme bağlamında bir hayli soyut, indirgemeci, aşırı genellemeci ve idealist tespit ve tahliller dikkati çekmektedir. Sosyalizm ve liberalizmin bazı temel ilkeleri konusunda ortak bir düzlemde buluşmak mümkün olsa bile, bu öğretilerin hayata geçirilirken aldığı şekiller olan kapitalizmin de, komünizmin de tek bir biçiminden söz edilemez. Uygulamaya geçirildikleri her ülkenin siyasi, iktisadi, tarihi ve kültürel şartlarına bağlı olarak bu sistemler çok farklı şekillere bürünebilmekte olup, bu anlamda tek bir Batı yoktur. Attila İlhan’ın kayda değer bir eserinin başlığında sorduğu “Hangi Batı?” sorusu bu bağlamda gayet anlamlı bir sorudur. Benzer şekilde, post-modernist filozofların dile getirdiği “akıl yok, akıllar vardır” tespitinin çağrıştırdığı gibi, tek ve yeknesak bir Batı yoktur, tarih boyunca birçok defa yön değiştirmiş, çalkantılar yaşamış bir Batı, bu Batının içinde de her devirde farklı siyasi, sosyal ve iktisadi yapılar geliştirmiş ülkeler vardır. Anglo-Sakson-Amerikan geleneği kıta Avrupası geleneğinden oldukça farklı bir seyir izlemiştir. Dolayısıyla, “Batı kapitalisttir, kapitalizm sömürü düzenidir; o halde Batı da, kapitalizm de kötüdür” şeklinde özetlenebilecek aşırı genellemeci ve indirgemeci bir yaklaşım, siyaseten cazip ve işlevsel olabilse de, ilim erbabının gözünde çok muteber bir yaklaşım değildir.

Benzer şekilde, İslam’ın temel kaynakları, hatta bu kaynaklarda özellikle de Kur’an ve sahih Sünnette va’z edilen temel ilkeleri belli olmakla birlikte, İslam tarihi boyunca bu ilkelerin hayata geçirilme şekli ve uygulanan ekonomik modeller ülkeden ülkeye, coğrafyadan coğrafyaya, dönemden döneme büyük

farklılıklar göstermiş olup, bu anlamda yeknesak bir İslam dünyası da yoktur. Dört Halife dönemi uygulamaları da birbirinden farklıdır, Emeviler ve Abbasiler dönemi uygulamaları da birbirinden farklıdır. Aynı şekilde, Selçuklu ve Osmanlı dönemi uygulamaları da hem birbirine kıyasla, hem de kendi içlerinde farklı dönemler itibariyle bir hayli farklılık arz etmektedir.

Bu bağlamda İslam Toplumunun Ekonomik Strüktürü'nü her döneme hitap eden değişmez doğrularla yüklü bir eser gibi değil, kendi dönemi itibariyle değerlendirmek, kitaptaki düşüncelere ve tahlillere gömülü mesai ve beyin emeğini takdir ederken, bugünün dünyasında ayakları yere basan modeller geliştirmek için bugünkü ve gelecek nesillere çok iş düştüğünün bilincinde olmak gerekir. Yirminci yüzyıl tecrübesi, dünya savaşları, Soğuk Savaş tecrübesinin üstüne yirmi birinci yüzyılda giderek hızlanan ve fiilen dünyayı "küçük bir köy" haline getiren küreselleşme süreci, bilgisayar ağları, mobil iletişim, bilgi-işlem teknolojileri, internet çağı ve ekonomik entegrasyonun sunduğu bütün imkânların göz önüne alınması, tarihi birikimi de göz ardı etmeden her şeyi yeni baştan ele alan ve bugünkü koşullarda ayakları yere basan modeller geliştirmek genç kuşağın ve yeni nesillerin sorumluluğudur.

Açıkça belirtmek gerekir ki, gerek Necip Fazıl'ın "Büyük Doğu" ve gerekse Sezai Karakoç'un "Diriliş" ülküsünün öngördüğü çatışmacı, bütün dünyaya meydan okuyan, Batılı kurumları adeta "bit ayıklar gibi" yerli kurumlardan ayıklamaya ve onlara kapıları kapatmaya çağıran söylemlerin ne yazık ki günümüz gerçekleri karşısında ciddi bir "ayakları yere basma sorunu" vardır. Esasen Karakoç'un kitabın sonunda İslâm ülkeleri arasında yapılmasını önerdiği işbölümü, karşılaştırmalı üstünlük alanları temelinde uzmanlaşma, serbest ticaret ve dayanışmayı Adam Smith ve David Ricardo bundan 250 yıl önce bütün dünya için önermiştir. O halde, İslam'ın evrensel bir din olduğu gerçeğinden de hareketle, sadece kendi ülkemizi veya kendi dindaşlarımızın coğrafyasını merkeze alan, içe kapanmacı ve çatışmacı modeller yerine, daha evrensel, daha kucaklayıcı, dışa açılmacı, barış ve istikrara odaklı, ademi merkezizetçi, işbölümü ve uzmanlaşmaya ve uluslararası işbirliğine dayalı dayanışmacı modeller çok daha tercihe değer görünmektedir. İslam selamet, barış ve esenlik demektir. O halde orta yolcu, ılımlı demokrat zihniyete dayalı çoğulcu,

özgürlükçü, serbest ticaretçi ve piyasacı modeller, tekdüze radikal selefi zihniyete dayalı çatışmacı, tektipçi, yasakçı, korumacı, devletçi ve kumandacı modellere kıyasla İslam'a ve İslami ideallere çok daha iyi hizmet etmeyi mümkün kılacaktır.

Son olarak altını çizmek gerekir ki, hem teori ve hem de bir eylem adamı olan bilge kral Aliya İzzetbegoviç (2019) Batının üstünlüğünün kapitalizm veya başka bir ideolojiden değil, ünlü İngiliz filozof F. Bacon'dan (1561-1626) beri Batı dünyasında çok önemsenen eleştirel düşünce geleneğinden kaynaklandığını vurgularken çok yerinde bir tespit yapmaktadır. Yapılması gereken kapitalizm ile komünizm arasında yalpalamak ve iki kötünden birini tercih etmek değil, vaktiyle İslam medeniyetini zirveye çıkarmış, zamanla terk edildiği için gerilemeye yola açan adalet, özgürlük, özgür irade, eleştirel düşünme, sorgulama, çeşitlilik, çoğulculuk, hoşgörü, çok çalışma ve iyilik yapma gibi değerlere sarılmak; nakilci-lafızcı-kaderci zihniyeti terk ederek akılcı-yorumcu-özgür iradeci zihniyeti ihya etmektir.¹⁶

KAYNAKÇA

- Acar, M. (2021). *Liberal Düşünce, Özgürlük ve Serbest Piyasa Ekonomisi*. İzmir: SOBİAD Hukuk ve İktisat Araştırmaları Yayınları. https://www.academia.edu/50975587/Liberal_D%C3%BC%C5%9F%C3%BCnce_%C3%96zg%C3%BCrl%C3%BCk_ve_Serbest_Piyasa_Ekonomisi
- Acar, M. (2018), *İktisadın Evrensel Yasaları ve Kadim Sorunları*, Konya: Literatürk Academia.
- Acar, M. (2016), "Reason Versus Tradition, Free Will Versus Fate, Interpretation Versus Literalism: Intellectual Underpinnings of the Negative Outlook for the Muslim World," in El Harmouzi, N. and L. Whetstone, ed., *Islamic Foundations of a Free Society*, Chp. 3, pp: 32-57, London: The Institute of Economic Affairs.

¹⁶ İslam dünyasının bugünkü geri kalmış, sorunlarını makul yollarla çözmekten aciz, perişan vaziyete düşmesinin sebepleri çok önemli başka bir tartışma konusudur. Ancak şu kadarını söyleyelim ki, bu satırların yazarı İslam dünyasında birbiriyle çatışan iki önemli zihniyetten nakilci-lafızcı-kaderci zihniyetin zamanla akılcı-yorumcu-özgür iradeci zihniyete galebe çalması İslam medeniyetinin gerilemesinde son derece belirleyici bir öneme sahip olduğunu düşünmektedir. Daha ayrıntılı bir tartışma için bkz. Acar (2016, 2019).

- Acar, M. (2019), “Geleneğe Karşı Akıl, Kadere Karşı Özgür İrade, Lafızcılığa Karşı Yorum: İslam Dünyasındaki Olumsuz Görüntünün Fikrî Temelleri,” Çev. H. Şahin, içinde: El Harmouzi N. ve L. Whetstone (2019, eds.), *Özgür Toplumun İslami Temelleri*, Ankara: Liberte Yayınları, ss. 55-82.
- Acemoğlu, Daron ve James Robinson (2012). *Ulusların Düşüşü: Güç, Zenginlik ve Yoksulluğun Kökenleri*. Çev. F.R. Velioglu. İstanbul: Doğan Kitap.
- Apak, Adem (2019). *İslam Tarihi Konusunda Bilinmesi Gereken 88 Soru*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Apak, Adem (2020). *Ana Hatlarıyla İslam Tarihi 1-4*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Bilgili, Yüksel (2020). *Karşılaştırmalı İktisat Okulları*. 16. Baskı. İstanbul: 4T Yayınevi.
- Coase, R. ve N. Wang (2015). *Çin Nasıl Kapitalist Oldu?* Ankara: Bigbang Yayınları.
- Çizakça, Murat ve Mustafa Akyol (2012). *İslam'ın Unutulan Ekonomik Modeli: Ahlâki Kapitalizm*. İstanbul: Ufuk Kitapları.
- Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî (1997). *Sünenu Ebî Dâvûd*, (tahkik: İzzet 'Ubeyd ed-De'âs ve Adil es-Seyyid), Kitâbu'l-büyû' ve'l-icâra, bâb: 15, hadis no: 3451, cilt/sayfa: III/471, Dâru İbni Hazm li't-tabâ' ve'n-neşr ve't-tevzî', Beyrût, I. Baskı, h. 1414/m.1997.
- Ebû İsâ Muhammed b. İsa et-Tirmizî (1997). *el-Câmi'u'l-Kebîr*, (thk.: Dr. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf), Kitâbu'l-büyû', bâb: 73, hadis no: 1314, cilt/sayfa: III/582, Dâru'l-ğarbi'l-İslamî, Beyrût, I. Baskı, 1997.
- Friedman, Milton ve R. Friedman (2021). *Tercih Özgürlüğü*. Çev. M. Acar. Ankara: Serbest Kitaplar.
- İnanç, Yusuf S. (2021). “Hangi Aydınlanma Hangi Orta Çağ: Afganistan'ın Aydınlanmaları ve Çağları Üzerine,” *Nihayet*, Yıl 6, Sayı 82, Ekim 2021, ss. 44-49.
- İzzetbegoviç, Aliya (2019). *Doğu ve Batı Arasında İslam*. Çev. Edina Nurikiç. İstanbul: KETEBE Yayınevi.
- Kanbir, Özgür ve Mehmet Dikkaya (2021). “Islamic Development Index” (İslami Gelişme Endeksi), *Sosyoekonomi*, 2021, Vol. 29(49), 151-180, DOI: 10.17233. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1442525>
- Karakoç, Sezai (2019). *İslam Toplumunun Ekonomik Strüktürü*. 17. Baskı. İstanbul: Diriliş Yayınları.

- Koehler, Benedikt (2016). *İslam'ın Erken Döneminde Kapitalizmin Doğuşu*. Çev. İ. Kurun. Ankara: Liberte Yayınları.
- Özel, Mustafa (2009). "İslami Ekonominin İncelikleri," *Anlayış*, Sayı 74, Temmuz 2009.
- Rehman, S.S. ve H. Askari (2010). "An Economic Islamicity Index," *Global Economy Journal*, 10(3), 1-37.
- Roberts, Russell D. (2021a). *Tercih: Bir Serbest Ticaret ve Korumacılık Öyküsü*. Çev. M. Acar. 13. Baskı, Ankara: Liman Kitapları.
- Roberts, Russell D. (2021b). *Görünmez Kalp*. Çev. M. Acar. 9. baskı, Ankara: BB101 Yayınları.
- Roberts, Russell D. (2018). *Her Şeyin Bedeli*. Çev. M. Acar. 2. Baskı, Ankara: Liman Kitapları.
- Smith, Adam (2020 [1776]). *Milletlerin Zenginliği*. Çev. M. Acar. İstanbul: Liberus Yayınları.
- Starr, Frederick (2019). *Kayıp Aydınlanma*. Çev. Y.S. İnanç. İstanbul: Kronik Kitap Y.

EXTENDED ABSTRACT

Economic Structure of Islamic Society: A Critical Evaluation

Sezai Karakoç, the famous poet and writer we have lost recently (November 16,2021), was no doubt one of the most prolific poets and thinkers of Turkey in the 20th century. He has authored many works (poems and essays) especially in the 1960s and 1970s. His life and works became the subject of popular debates thanks to the fact that Istanbul University granted him an honorary doctorate recently as well as his death shortly after. This study critically evaluates his famous work *İslam Toplumunun Ekonomik Strüktürü* [Economic Structure of Islamic Society] written in the late 1960s. This book is essentially a criticism of capitalism and communism. Based on his criticism of these two systems, the author tries to show that Islam is a much better alternative.

We should abstain from two possible mistakes when evaluating the works of poets, artists, scholars, and thinkers: extreme glorification of the author or his/her work based on political, religious or ideological motives; or, going to the other extreme and despising or looking down on them through a

retrospective reading by neglecting the social, political and historical conditions in which the work is produced. The right attitude is critically evaluating the work while appreciating the effort of the author. In this regard, *Economic Structure of Islamic Society* was written in a world of the Cold War where the so-called “the Generation 68” objected capitalist regimes through massive demonstrations, optimistic expectations and hopes for communism were alive, and when Turkey was trying to find herself a seat in the capitalist bloc. The main idea of the book, i.e., instead of emulating capitalist or communist models, we can develop or revive our own “Islamic” model based on our historical background, is quite acceptable and plausible. However, in order to ground this idea, the book very often had recourse to wild generalizations depicting a negative portrayal of the West via criticism of capitalism and communism, neglecting the details by adopting a reductionist approach.

The saying goes: “Satan is hidden in the details.” Obviously, we cannot summarize the long western history in a few paragraphs. There are vital fluctuations and structural breaks throughout the history. The West is not the same before and after the Enlightenment. There are many geographical, historical, political, and institutional differences among western countries. The Anglo-Saxon and American tradition is quite different from Continental European tradition in many respects. In other words, there is not a homogenous, uniform, and single West which we can simply depict as “capitalist.” It is necessary to ask “which west, which period, which geographical region are you talking about?” Same thing applies to the communist world as well. In terms of implementation of the communist model, Russian experience is quite different from that of China. Moreover, the Russian experience of communism greatly differs between Lenin-Stalin period versus Gorbachev period characterized by “glasnost” and “perestroika.” Similarly, China’s experience of communism under Mao until his death in late 1970s strongly differs from the experience under Xiaoping reforms in the last four decades.

On the contrary, for the Muslim world the book adopts wild generalizations to depict this time an ultra-positive portrayal, implying that everything was so perfect and smooth in the Muslim geographies throughout the centuries. The reality is that the Islamic history and the experience of the Muslim societies were not smooth and comfortable. There have been wars, civil-wars, political and economic unrest, instability, fluctuations, and crises as well as the periods of stability, wealth and prosperity.

It is interesting to note that Karakoç talks about private property, profit-seeking, freedom of choice and entrepreneurship, and free trade which are in fact among the basic institutions of a free market economy. When we include “limited government” to this list, (which is neglected by Karakoç where he mentioned “a government that can control everything whenever necessary” which remind a socialist type of central planning), we can see the perfect compatibility of the Islamic economic model and a free market system. As such, Medina market is characterized by three important features: 1) Established in a level field or flat area (visibility, transparency), 2) No fixed place or allotment to anyone (no monopoly over any corner of the market), 3) No price-fixing. The Prophet (pbuh) rejected to fix prices upon the request of some companions and said, “prices are determined by God.” This is nothing but letting the price mechanism function, letting prices fluctuate according to demand and supply conditions. Based on these findings, one can quite comfortably argue that Islam is perfectly compatible with a free-market economy based on private property, profit-seeking, competition, freedom of choice and entrepreneurship, free trade and limited government.

In light of the above, this article critically evaluates the book and brings forward that the real choice is not between a vague so-called “Islamic model” and capitalism or communism. The new generations need to look into the historical experience of the Muslim world, think everything from the beginning, abstain from glorification of the past in an unrealistic fashion, and develop realistic and applicable models compatible with the realities of our time. Once again, the real choice is not between “Islam versus capitalism” or “Islam versus communism.” The real choice is rather between a collectivist-statist-centralized-command system and individualist-decentralized-free market system.

As a last word, we should underline that Alia Izetbegovic, the late great “Wise King” of Bosnia, a man of theory as well as action, is quite right when stating that the superiority of the West is not coming from capitalism or any other ideology for that matter, but rather critical thinking which has been attached importance to in the Western world since Bacon. Therefore, what we need to do is not swinging between two hypothetical bad things as capitalism and communism but revive our lost values in the course of time such as justice, freedom, free will, critical thinking, questioning, multi-culturalism, diversity, pluralism, tolerance, hard-work and doing good. The main conflict in this regard is between two mind sets or two different types of mentality: narrationist-

literalist-fatalist on one hand, rationalist-commentariat-freewillist (non-fatalist) on the other. We should leave the former as much as we can and adopt the latter if we really would like to change our current negative outlook and revive the Islamic civilization once again.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Araştırmacıların her birinin mevcut araştırmaya katkı oranı aşağıda belirtildiği gibidir.

Yazar 1'in araştırmaya katkı oranı %100'dür.

ÇATIŞMA BEYANI

Araştırmada herhangi bir kişi ya da kurum ile finansal ya da kişisel yönden herhangi bir bağlantı bulunmamaktadır. Araştırmada çıkar çatışması bulunmamaktadır.

ARAŞTIRMANIN ETİK İZİNİ

Yapılan bu çalışmada "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" kapsamında uyulması gerektiği belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler" başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir..